

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI SPORTULUI
UNIVERSITATEA DIN ORADEA
FACULTATEA DE ISTORIE, RELAȚII INTERNAȚIONALE, ȘTIINȚE POLITICE ȘI
ȘTIINȚELE COMUNICĂRII

***ZONA ETNOGRAFICĂ INEU. DIN ISTORICUL
REALITĂȚILOR ETNOCULTURALE ALE ZONEI***

Conducător științific:
Prof.univ.dr. IOAN GODEA

Doctorand:
ARDELEAN FLORIN-IUSTIN-FLAVIUS

ORADEA
2012

CUPRINS

INTRODUCERE

I. CADRUL FIZICO-GEOGRAFIC AL ZONEI ETNOGRAFICE INEU

- I.1. Relieful
- I.2. Climatologia
- I.3. Hidrografia
- I.4. Pedologia
- I.5. Vegetația
- I.6. Fauna

II. TIPOLOGIA AȘEZĂRILOR

- II.1. Așezările rurale din zona etnografică Ineu în contextul măsurilor administrative din secolele XVIII-XIX privind modificarea morfologică a așezărilor rurale din Transilvania, Banat și Oltenia
- II.2. Așezările rurale din zona etnografică Ineu și proiectul de sistematizare a României din a doua jumătate a secolului XX
- II.3. Studii de caz
- II.4. Repere istorice privind apariția și evoluția așezărilor rurale din zona etnografică Ineu
- II.5. Tipologia actuală a așezărilor rurale din zona etnografică Ineu

III. GOSPODĂRIA ȘI ANEXELE. CASA TRADIȚIONALĂ. ELEMENTE CONSTITUTIVE ALE INTERIORULUI LOCUINȚEI TRADIȚIONALE

- III.1. Gospodăria și anexele
- III.2. Casa tradițională
- III.3. Elemente constitutive ale interiorului locuinței tradiționale

IV. OCUPAȚII TRADIȚIONALE ALE LOCUITORILOR ZONEI ETNOGRAFICE INEU

- IV.1. OCUPAȚII PRINCIPALE
 - IV.1.1. Agricultură
 - IV.1.2. Creșterea animalelor
 - IV.1.3. Viticultura
- IV.2. OCUPAȚII SECUNDARE
 - IV.2.1. Culesul din natură
 - IV.2.2. Lucrul la pădure
 - IV.2.3. Albinăritul
 - IV.2.4. Vânătoarea
 - IV.2.5. Pescuitul

V. INDUSTRII ȚĂRĂNEȘTI TRADIȚIONALE

- V.1. *Canalul Morilor* și locul său în economia zonei
- V.2. Mori de apă
- V.3. Mori *seci*
- V.4. Joagăre hidraulice
- V.5. Vâltori și pive
- V.6. Oloinițe
- V.7. Teascuri de struguri
- V.8. Cazane de răchie (vinars)

VI. MEȘTEȘUGURI TRADIȚIONALE

VI.1. Meșteșuri tradiționale legate de prelucrarea lemnului

VI.1.1. Rotăritul

VI.1.2. Dulgheritul

VI.1.3. Lădăritul

VI.1.4. Șindrilitul

VI.1.5. Tâmplăritul

VI.1.6. Dogăritul

VI.1.7. Văsăritul

VI.2. Meșteșugul ceramicii

VI.2.1. Olăritul

VI.2.2. Confeccionarea de cahle

VI.2.3. Confeccionarea de teracote

VI.3. Sticlăria

VI.4. Fierăritul

VI.5. Exploatarea și prelucrarea pietrei. Vărăritul

VI.5.1. Exploatarea și prelucrarea pietrei

VI.5.2. Vărăritul

VI.6. Meșteșuguri privind prelucrarea fibrelor textile de origine vegetală

VII. CONSTRUCȚII MONUMENTALE

VII.1. Cetăți

VII.1.1. Cetatea-castel de la Ineu

VII.1.2. Cetatea de la Dezna

VII.1.3. Cetatea de la Agrișu Mare

VII.2. Castele

VII.2.1. Castelul de la Beliu

VII.2.2. Castelul de la Sebiș

VII.2.3. Castelul Karagheorghevici din Bocsig

VII.2.4. Castelul de la Mocrea

VII.2.5. Castelul „Oțal haz” de la Șicula

VII.2.6. Castelul de la Șilindia

VII.3. Găbănașe

VII.3.1. Găbănașul de la Bocsig

VII.3.2. Găbănașul de la Răpsig

VII.4. Construcții hidrotehnice

VII.4.1. Acumularea permanentă Tauț

VII.4.2. Acumularea nepermanentă Chier

VII.4.3. Acumularea nepermanentă Cărand-Răpsig (Beliu)

VII.4.4. Canalul Beliu-Cermei-Tăut

VII.5. Biserici de lemn monumente istorice

VII.5.1. Biserici de lemn din zona etnografică Ineu edificate anterior secolului al XVIII-lea

VII.5.2. Biserici de lemn din zona etnografică Ineu construite în secolele XVIII-XIX

VII.5.3. Biserici de lemn din zona etnografică Ineu menționate în toponimia locală

VII.5.4. Biserici de lemn „călătoare” din zona etnografică Ineu

VII.5.5. Biserici de lemn dispărute din zona etnografică Ineu (secolele XVIII-XX)

VII.5.6. Biserici de lemn existente astăzi în zona etnografică Ineu

VII.5.6.1. Biserica de lemn de la Groșeni

VII.5.6.2. Biserica de lemn de la Iercoșeni

- VII.5.6.3. Biserica de lemn de la Ciunțești
- VII.5.6.4. Biserica de lemn de la Urviș de Beliu
- VII.6. Cimitirele cu megaligne

VIII. PORTUL

VIII.1. Portul bărbătesc

VIII.2. Portul femeiesc

IX. OBICEIURILE

IX.1. Obiceiuri calendaristice

IX.1.1. Obiceiuri de iarnă

IX.1.1.1. Obiceiuri de Crăciun

IX.1.1.2. Obiceiuri de Anul Nou

IX.1.1.3. Obiceiuri de Bobotează

IX.1.2. Obiceiuri de primăvară

IX.1.3. Obiceiuri de vară

IX.1.4. Obiceiuri de toamnă

IX.2. Obiceiuri aparținătoare ciclului muncii

IX.3. Obiceiuri familiare legate de ciclul vieții

IX.3.1. Obiceiuri la naștere

IX.3.2. Obiceiuri la nuntă

IX.3.3. Obiceiuri la înmormântare

CONCLUZII

GLOSAR DE REGIONALISME DIN ZONA ETNOGRAFICĂ INEU

BIBLIOGRAFIE

ANEXE

I. Hărți

II. Planuri așezări

III. Ilustrații

INTRODUCERE

Așa după cum rezidă din însăși titlul ei, lucrarea de față își propune să surprindă și să analizeze cele mai semnificative crâmpene din istoricul realităților evolutive și regresive ale etnoculturii specifice zonei Ineu din județul Arad – o zonă etnografică puțin investigată până în prezent, care însă prin configurația sa antropogeografică a făcut posibilă apariția și promovarea unei culturi populare interesante, vădită prin intermediul unor numeroase manifestări de natură materială și spirituală semnalate în așezările rurale tradiționale ce au gravitat și gravitează în jurul Ineului, considerat epicentrul zonei supuse cercetării noastre din momentul constituirii și populării respectivelor așezări umane și până astăzi.

Din punct de vedere administrativ, zona etnografică Ineu este situată în județul Arad, iar, din punct de vedere geografic geografic, ea cuprinde spațiul mărginit la nord și nord-est de Munții Codru Moma, la sud de Munții Zărandului, la sud-vest de Câmpia Aradului, la vest de Câmpia Cermeiului, la nord-vest de Câmpia Crișurilor, la est de Munții Bihorului și la sud-est de Depresiunea Hălmagiului.

Sub aspectul zonării etnografice, arealul supuse atenției noastre este delimitat la nord de zona etnografică Beiuș, la est de subzona etnografică Gurahonț-Hălmagiu, la sud de zona etnografică a Podgoriei Aradului, iar la vest de subzona etnografică Chișineu-Criș.

Chiar dacă s-au emis anumite păreri ale unor specialiști în domeniu potrivit cărora spațiul etnografic cercetat de noi ar mai mai degrabă o subzonă a Câmpiei Crișului Alb sau Țării Zărandului, existența a numeroase trăsături etnoculturale comune celor peste 120 de localități circumscrise acestui spațiu ne face să putem distinge, cu claritate, o unitate zonală etnografică de ansamblu și de sine stătătoare, divizibilă în mai multe subzone (subzona Beliu, subzona Ineu-Șicula-Cermei, subzona Sebiș-Buteni, subzona Codru-Moma).

În linii mari, alegerea subiectului prezentei teze de doctorat a fost motivată de trei lucruri:

a) caracterul sau inedit, neexistând până în prezent un material de sinteză (o monografie) asupra zonei etnografice Ineu, deși despre realitățile mai vechi sau mai noi din această zonă s-au scris – în trecut sau mai aproape de zilele noastre – numeroase cărți, studii, articole etc., precum se reiese și din bibliografia indicată la sfârșitul lucrării;

b) natura profesiei noastre (preot paroh timp de 12 ani la Parohia Ortodoxă Română Bocsig, situată la 7 kilometri de Ineu), care ne-a facilitat posibilitatea de a cunoaște o serie de aspecte referitoare, bunăoară, la obiceiurile calendaristice sau la cele familiare legate de ciclul vieții, la ocupațiile tradiționale, la moravurile și particularitățile felului de viață a locuitorilor din Bocsig - și, implicit a celor din zona etnografică Ineu -, de a le admira portul străvechi, de a le urmări devenirea materială și spirituală, de a le înțelege legăturile cultural-istorice reciproce, născându-se, astfel, pasiunea de a aduna diverse documente, fotografii și informații despre Bocsig și spațiul etnografic înglobant;

c) necesitatea semnalării, salvării și valorificării potențialului etnografic al zonei Ineu, în scopul evidențierii specificității acestei zone, știut fiind faptul că nu putem trăi într-o lume în care tindem să devenim aceiași, fără nici un element de identitate și de particularitate.

Gândit spre a fi conceput în formula clasică a unei monografii etnografice, demersul pe care ni-l propunem include în cuprinsul lui capitole și subcapitole caracteristice unei astfel de abordări științifice.

Structural vorbind, această monografie este expusă pe întinderea a 8 capitole, precedate de o introducere și urmate de concluzii, de un glosar de regionalisme, de bibliografie, de un album fotografic și de anexe. Unele din capitolele acestei lucrări ar fi trebuit, poate, mult mai substanțial aprofundate, caz în care, pe de o parte, ar fi trebuit, în aceeași măsură, restrânse altele, iar, pe de altă parte, o astfel de abordare ar fi necesitat un timp mult mai îndelungat la dispoziție și eforturi suplimentare considerabile, fapt ce ar fi depășit cadrul unei teze de doctorat.

Cum orice abordare științifică a unei zone etnografice presupune – obligatoriu - aplicarea unui set de metode de lucru, obligativitatea acesta s-a impus și în ceea ce privește cercetarea noastră, căutând să îmbinăm, în chip fericit, metodele de cercetare istorică (documentarea arhivistică și pe baza bibliografiei editate) cu metodele specifice etnografului (munca de teren, sondarea tezaurului uman încă viu), neomițând, totodată, nici aportul interdisciplinarității în realizarea acestui demers.

Nutrim speranța că modesta noastră monografie etnografică inserată în cuprinsul paginilor următoare nu este doar un material strict informativ sau descriptiv, ci și o invitație de a cunoaște mai îndeaproape zona investigată de noi, cu istoricul realităților ei etnoculturale și nu numai, care ne amintește de vremuri demult apuse, ce nu trebuiesc, însă, date nicicând uitării...

I. CADRUL FIZICO-GEOGRAFIC AL ZONEI ETNOGRAFICE INEU

Situată într-un spațiu de interferență geografică, zona etnografică Ineu formează o unitate teritorială complexă, prezentând trăsături fizico-geografice proprii rezultate din îmbinarea armonioasă a elementelor de relief, climă, hidrologie, pedologie, vegetație și faună, care-i imprimă coerență și diversitate deopotrivă. Indiscutabil, cadrul fizico-geografic – cu toate componentele sale (relief, climatologie, hidrografie, pedologie, vegetație și faună) - a influențat și evoluția materială, spirituală și culturală a locuitorilor zonei.

I.1. Relieful

Per ansamblu, zona etnografică Ineu se caracterizează prin existența unui relief variat, proporționat și etajat de la est la vest, grupat în unități și subunități specifice, precum munți (**Munții Codru-Moma**, treapta altimetrică cea mai înaltă a zonei, cu vârful *Pleşu* – 1.112 metri), dealuri piemontan-vulcanice (**Dealurile Codrului, Dealurile Momei, Dealurile Tauțului și Dealurile Cuiedului**), golfuri depresionare (**Depresiunea Zărandului**), câmpii de glacis (**Câmpia Cermeiului, Câmpia Crișului Alb și Câmpia piemontană etajată a Târnovei**), terase (prezente pe cursul Crișului Alb, în aval de defileul de la Joia Mare, pe Valea Deznei sau pe râul Cigher) și șesuri aluviale (formate la întrepătrunderea luncilor Crișului Alb, Teuzului și Cigherului).

Prin repartiția lor variată, proporționată și etajată aceste forme de relief influențează modul de manifestare al celorlalți factori geografici ai zonei, inclusiv particularitățile ei fizico etnografice.

I.2. Climatologia

Diversitatea geografică teritorială a zonei etnografice Ineu este și o consecință directă a factorilor climatici ce acționează aici. Privită unitar, zona mai sus-amintită se încadrează în climatul temperat continental moderat cu influențe oceanice, caracterizat prin dominanța maselor de aer vestic și sud-vestic cu umiditate ridicată, la care se adaugă pătrunderi de aer tropical (atât vara, cât și iarna, determinând creșteri bruște de temperatură), precum și invazii de aer polar din nordul continentului european, care aduc răciri și un volum destul de mare de precipitații.

Relieful zonei la care ne raportăm (prin etajare și orientare), activitățile antropice (defrișări, drenări, desecări, regularizări a cursurilor de apă etc.) și factorii poluanți imprimă anumite particularități climatice la nivelul regimului termic, pluvial sau eolian.

Temperatura maximă absolută înregistrată în zonă a fost de 40,1 grade Celsius, în iulie 2008, iar minima absolută a coborât până la valoarea de - 27, 8 grade Celsius, în luna ianuarie a anului 1968. Temperatura medie anuală prezintă o dublă scădere, atât de la vest spre est, cât și dinspre axa Depresiunii Zărandului spre rama montană formată de Munții Zărandului și Munții Codru-Moma. În aceste condiții, o izotermă de 10,5 grade Celsius marchează extremitatea vestică a spațiului depresionar, pătrunzând lobat pe cursurile râurilor principale, o altă izotermă de 10 grade Celsius se infiltrează adânc în interiorul depresiunii, până aproximativ la contactul dintre câmpia aluvionară a Crișului Alb și dealurile piemontane ale Codrului, iar o izotermă de 9 grade Celsius delimitează etajul superior al culmilor deluroase, pregătind trecerea spre compartimentul montan. Din punct de vedere termic, în teritoriul supus cercetării noastre anotimpurile au următoarele particularități: iarna este, în general, blândă, lipsită de geruri puternice, datorită poziției mai adăpostite a zonei față de invaziile aerului polar-continental dinspre est și nord-est; primăvara, temperatura medie este de 10,8 grade Celsius, desprimăvărarea făcându-se mai repede ca în alte părți, sub influența circulației eoliene vestice și a extinderii ciclonului Azoric peste sudul Europei; vara este și ea moderată, temperatura medie a aerului fiind de 20,7 grade Celsius; toamna, mediile termice variază între 16,2 grade Celsius (în septembrie) și 6,2 grade Celsius (în noiembrie), ca urmare a pătrunderilor frecvente a maselor de aer cald din sectorul sud-vestic. Începând cu anul 2000, în contextul

încălzirii globale a Pământului, se constată și în zona etnografică Ineu un trend termic ascendent și o trecere bruscă de la un anotimp la altul, fapt ce pune tot mai mult sub semnul întrebării posibilitatea menținerii pe viitor a gradului ponderat de continentalism climatic actual.

Precipitațiile medii anuale ating în zonă valoarea de 630 milimetri. Au existat și cazuri când, în anii ploioși, media precipitațiilor a depășit 1000 milimetri (1251,6 milimetri, în 1926), iar în cei secetoși ea a scăzut sub 300 milimetri (241,2 milimetri, în 1947). Cele mai multe precipitații cad în perioada caldă a anului, maximul pluviometric înregistrându-se în luna iunie (78,3 milimetri), în timp ce precipitațiile cele mai reduse cad în intervalul ianuarie-martie, cu un minim principal în luna februarie (38,3 milimetri). Au fost ani în care, pe perioada lunilor octombrie-decembrie, fie s-a produs un al doilea maxim pluviometric, datorat deselor invazii ale ciclonilor mediteraneeni, fie s-a ajuns la un al doilea minim pluviometric, ca urmare a absenței acestora, dar cu valori absolute mult reduse față de maximul / minimul principal. Frecvența zilelor cu precipitații este de 130-150 zile / an, cantitatea maximă de precipitații căzută în 24 de ore fiind de 104 milimetri, la Ineu, în data de 30 iunie 1962. Primele ninsori apar, de obicei, la începutul lunii decembrie, iar ultimele în a doua decadă a lunii martie. Numărul mediu de zile cu ninsoare pe an variază între 18-20 de zile; stratul de zăpadă stabil, în grosime de 15-20 centimetri, apare după mijlocul lunii decembrie și dispare la începutul lunii martie, fiind mai puțin evident în sectorul câmpiei aluviale și tot mai bine conturat în dealurile înalte, unde numărul zilelor cu strat de zăpadă ajunge la 50.

Masele de aer care tranzitează zona au o viteză relativ moderată, dictată de formele de relief, care induc o frânare sau o intensificare a vitezei de deplasare a acestora. Dominant este Austrul, activ pe direcția nord-est-sud-vest, cu o viteză de 2-6 metri/secundă, în urma acțiunii căruia, în timpul sezonului rece, se produce o evaporație intensă, dând regiunii un aspect de stepă. În sezonul cald sunt resimțite îndeosebi vânturile cu caracter de föehn, vânturile din est având în zonă frecvența cea mai slabă, fiind influențate de arhitectura înaltă a Munților Codru-Moma. Vânturile prezente în zona etnografică Ineu au o înrăurire directă asupra culturilor agricole de aici, putându-le distruge prin acțiunea lor mecanică exercitată pe suprafețe mari sau afectându-le productivitatea – mai ales pe timp de vară – prin instaurarea și accentuarea secetei.

I.3. Hidrografia

Zona etnografică Ineu este un spațiu bogat în resurse hidrice, acestea reprezentând – între altele – un factor hotărâtor în dezvoltarea rețelei de așezări ale zonei, știut fiind faptul că așezările umane se constituie și în preajma unor astfel de resurse sau în funcție de posibilitățile de utilizare a lor.

Resursele de apă din arealul cercetat de noi sunt alcătuite din rețeaua de râuri permanente sau temporare, izvoare, ape freatică și de adâncime, bazine lacustre. Formarea, regimul și calitatea apelor de aici sunt influențate de condițiile climatice, alcătuirea pietrografică, relief, vegetație și, nu în ultimul rând, de activitatea umană.

Cele mai importante artere hidrografice sunt *Crișul Alb*, *Canalul Morilor* și *Teuzul*, care fac parte din sistemul hidrografic al Crișurilor, înspre ele concentrându-se un adevărat păienjeniș de ape ce complică structura bazinelor hidrografice principale. Aproape întreaga rețea hidrografică este tributară Crișului Alb, excepție făcând nord-vestul zonei, unde drenarea apelor se face prin intermediul râurilor Teuz, Sartiș și Beliu, afluenți de stânga ai Crișului Negru.

Lungimea organismelor hidrografice crește de la est la vest, odată cu deschiderea golfului creat de Depresiunea Zărandului, urmărind în linii mari configurația reliefului. În ceea ce privește densitatea rețelei hidrografice, aceasta se înscrie între 0,1-0,8 kilometri / kilometri pătrați, valorile mai mici (sub 0,4 kilometri / kilometri pătrați) înregistrându-se în Dealurile Cuiedului, iar cele mai mari în bazinul Beliu și în luncile râurilor mari, unde depășește 0,4 kilometri / kilometri pătrați.

În zona etnografică Ineu, apele freatică și izvoarele dețin un rol important în alimentarea cu apă potabilă a gospodăriilor populației zonei, iar în anumite condiții locale determină menținerea excesului de umiditate.

Nivelul apelor freatică din zona etnografică de referință urmărește forma suprafeței terenului, suportând o serie de modificări, în funcție de variația acestuia sau pe cale artificială, în urma efectuării unor lucrări de adâncire ori prin amenajarea de retenții. Ele se găsesc cantonate în nisipuri, pietrișuri și

bolovănișuri, cu intercalații de argile și prafuri argiloase, mai grosiere și mai fine, în estul și, respectiv, vestul zonei. În ceea ce privește adâncimea, apele freatice din zona etnografică la care ne raportăm prezintă următoarele oscilații: 0,5-5 metri în luncă, 5-15 metri pe terase și glacisuri, 15-25 metri în dealurile piemontane și peste 25 de metri în măgurile vulcanice. În urma forărilor efectuate, s-a concluzionat că debitele acestor ape freatice sunt mici, situându-se între 1-2 litri / secundă, iar analizele chimice de laborator au stabilit o mineralizare mai ridicată a lor (până la 3 grame / litru), bogată în calciu. La sfârșitul iernii și începutul primăverii, odată cu topirea zăpezilor, se înregistrează un maximum al regimului orizontului freatic, minimul apărând la sfârșitul verii și începutul toamnei (septembrie-octombrie), când evaporația este încă ridicată și cantitatea de precipitații mai redusă.

Pe lângă numeroasele izvoare cu apă cristalină, care cresc în debit și forță și dau naștere la pârâie și râuri, unele dintre ele fiind captate pentru a fi întrebuințate ca surse de apă potabilă, există în zonă și izvoare speciale, cu ape termale mineralizate (izvorul „Știubei” de la Cărand) sau bicarbonatate (cele sulfuroase și iodate din locul numit „Apa-Acră”, situat în sud-vestul Inelui, precum și cele alcaline din stațiunea balneoclimaterică de la Moneasa), care fac o bună popularizare zonei și o așează pe lista obiectivelor turistice ce nu trebuie ocolite de către cei ce vizitează această parte de țară.

De asemenea, rețeaua hidrografică din zona etnografică Ineu mai are în cuprinsul ei și 14 **bazine lacustre**, de suprafețe diferite, unele dintre ele amenajate ca exploatații piscicole, care totalizează aproximativ 350 hectare luciu de apă, fiind completate și cu alte activități de amenajare privată.

I.4. Pedologia

Treptele de relief din zona etnografică Ineu sunt subliniate în peisaj și de prezența diferitelor tipuri de soluri - argiluvisoluri, cambisoluri, molisoluri, vertisoluri, soluri neevoluate (litosoluri, regosoluri, soluri aluviale) și soluri hidromorfe (lacoviști, soluri gleice și pseudogleice), generate de procesele și condițiile pedogenetice din zonă – care, împreună cu vegetația, alcătuiesc etaje distincte.

Resursele subsolului zonei sunt relativ puține, cele mai importante fiind: minereurile de fier, andezitele, diatomita, marmora roșie, calcarele cenușii, pietrișurile și nisipurile ș.a.

I.5. Vegetația

Analiza fitogenetică a florei din zona etnografică Ineu evidențiază elementele eurasic și european în sens larg, atestând apartenența ei la domeniul Central-european, iar particularitățile floristice reliefate atât de către endemisme, cât și de elementele termofile, meridionale, prezente într-un număr remarcabil, conferă vegetației nemorale și practice o nuanță mozaicată, specifică, fapt pentru care flora de aici se încadrează în provincia geobotanică Est-carpatică, districtul Codru – Zărand – Trascău și a ținutului Câmpiei de Vest.

Ca urmare a etajării diferitelor trepte altimetrice, întrepătrunse de luncile largi ale Crișului Alb, Teuzului și Cigherului, precum și a conlucrării în timp a factorilor fizico-geografici, climatici, hidrografici, pedologici și antropici, în limitele spațiului nostru etnografic se disting – din punct de vedere al florei – zona silvostepii, zona pădurilor de foioase (cu etajul stejăretelor și etajul fagului), vegetația azonală și vegetația agricolă, cu speciile floristice caracteristice.

În zona etnografică Ineu există și specii rare, protejate de lege. Dintre acestea, amintim: arborele tisa (*Taxus baccata*), arborele pagodelor (*Ginkgo biloba*), ghimpele (*Ruscus aculeatus*), nucul american (*Juglans nigra*), teiul (*Tilia cordata*) etc. Spațiile care le protejează sunt parcurile dendrologice din Ineu și Mocrea, precum și anumite perimetre declarate „spații protejate”, cum sunt „Rezervația Dealul Mocrea” (cu o suprafață de 107,2 hectare) și o poiana de narcise (de circa 1.000 metri pătrați) din trunchiul de pădure Rovina, care constituie, totodată, și obiective de interes științific și turistic în zonă.

I.6. Fauna

La fel ca și flora, fauna zonei se încadrează în subregiunea euro-siberiană, subprovincia carpatică (daco-ilirică), circumscripția Crișurilor, fiind repartizată geografic în legătură directă cu principalele etaje ale vegetației, întâlnindu-se elemente faunistice specifice silvostepii, pădurilor de foioase, vegetației azonale și mediului acvatic.

În multe cazuri, omul a intervenit brutal, tăind complet vegetația zăvoaielor de pildă, fapt ce a avut consecințe negative și asupra evoluției ulterioare a faunei pe care o adăposteau. De asemenea, accentuarea

semnificativă a chimizării și mecanizării agriculturii a periclitat - într-o oarecare măsură - și păstrarea echilibrului natural faunistic al zonei, în condițiile contaminării faunei cu substanțe toxice, care a dus la mutații genetice și dispariții masive în rândul speciilor și a indivizilor. În ciuda acestor „*atențate ecologice*”, fauna din zona etnografică Ineu rămâne (încă) bogată și diversificată, reprezentând un patrimoniu substanțial ce poate fi – și este - valorificat sub diferite forme.

II. TIPOLOGIA AȘEZĂRILOR

Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în zona etnografică Ineu – ca, de altfel, peste tot în Transilvania, Banat și Oltenia – în sfera ruralului intervin profunde schimbări socio-economice influențate de strategiile politice ale Curții imperiale de la Viena, în cadrul cărora politica de restrângere a perimetrului constructibil ocupă un loc prioritar, asigurând o schimbare radicală și ascendentă a satului.

Până atunci, majoritatea așezărilor rurale din zonele mai sus amintite erau alcătuite din case răzlețe, răspândite pe o suprafață întinsă, fiecare familie având, de obicei, proprietatea în jurul casei sale. Ulița lipsea, iar casele nu țineau seama nici chiar de drumuri, comunicația făcându-se, în bună parte, pe drumuri sau cărări particulare, ducând de la o casă la alta sau la drumul public cel mai apropiat, unde, de cele mai multe ori, se afla amplasată și biserica.

O asemenea situație genera multe consecințe nefavorabile atât pentru locuitorii respectivelor așezări, cât și pentru autoritățile domeniiale și imperiale, motiv pentru care nu ea mai putea fi tolerată. În consecință, din disoziția Curții imperiale de la Viena, din a doua jumătate a veacului XVIII, în toată Transilvania, precum și în Banat și Oltenia, multe sate cu gospodării răsfirate au fost „*trase la linie*” sau obligate să se mute pe vetre noi, cu planuri liniare, dar și pătrate, dreptunghiulare și poligonale.

„*Tragerea la linie a satelor*” sau „*scoaterea lor din hățișuri*” – cum o numesc documentele vremii - poate fi considerată o adevărată „*revoluție*” în domeniul arhitecturii satului românesc de secol XVIII. Ea a însemnat, în fond, „*sistematizarea*” așezărilor rurale, în sensul încadrării lor într-un anumit plan prestabilit și trasat în teren, această măsură administrativă fiind dictată de anumite rațiuni socio-economico-politice ale Curții de la Viena, dintre care amintim:

- impozitarea în totalitate a gospodăriilor existente;
- achitarea obligațiilor către stăpânul de pământ;

- comasarea, pentru ca Imperiul austriac să aibă posibilitatea de a controla cât mai bine activitatea permanentă a sătenilor, spre a putea astfel ține în frâu fuga de pe moșie a unor țărani care voiau să se sustragă obligațiilor feudale, spre a preîntâmpina eventualele răscoale țărănești sau spre a identifica și a anihila cetele de răufăcători care acționau pe diferite proprietăți domeniiale (cei din zona etnografică Ineu, respectiv din Districtul domeniial Beliu, purtau numele de „*lotri*”, zona fiind considerată un adevărat „*cuib al răufăcătorilor*”, fapt ce a înspăimântat și a tulburat profund autoritățile imperiale ale vremii).

Satele trebuiau ridicate sau mutate în locuri bine alese, securitare, pentru a nu fi predispuse la alunecări de teren, inundații sau alte calamități naturale. La construirea sau mutarea satelor, oficialitățile imperiale – împreună cu stăpânul de pământ – trasau lungimea și lățimea ulițelor așezărilor – ulițe care, de obicei, erau largi și drepte, încât se putea pătrunde până la capătul celălalt al satului – și repartizau fiecărui cap de familie un lot de pământ pentru construirea casei. În termen de doi ani de zile, locuitorii trebuiau să-și mute casa din vatra veche a satului pe lotul destinat, sub pedeapsa incendierii ei. Mutarea caselor la locul fixat de stăpânire se făcea ușor, ele fiind de lemn. Noile case alinate trebuiau să fie construite spre stradă, fără gard în față, și să aibă cel puțin un geam orientat spre stradă, din fața căruia oricine să-l poată striga pe stăpânul casei. Structural, ele trebuiau să cuprindă o cameră, o bucătărie (tindă) și o cămară, în așa fel încât să aibă un minimum de condiții decente de locuire. Se insista apoi ca doar acolo unde lemnele vor lipsi cu totul pereții caselor să fie construiți din cărămidă nearsă și ca lemnele provenite din casele demolate să fie reîntrebuințate, pentru casele noi aprobându-se din pădurile domeniiale numai lemne pentru acoperiș și uși, cu condiția să nu fie tăiați arbori glandiferi (dători de ghindă sau jir); pentru gard nu se aproba nici un fel de lemne, grădinile urmând să fie împrejmuite cu gard de spini. Celor ce urmau să-și mute sau să-și construiască locuințele pe noua vatră de sat li se

promitea reducerea cu o treime a robotelor și a unei părți însemnate din totalul contribuțiilor către stăpânul de pământ și către stat.

Curtea de la Viena cerea informații periodice asupra mersului lucrărilor de aliniere a satelor, impunând mai mult zel din partea comitatelor, a stăpânilor de pământ și a juzilor satelor, aceștia din urmă fiind adesea învinovați de neexecutarea ordinelor și de faptul că nu-i aruncau pe cei nesupuși la închisoare. Înăsprindu-se măsurile de comasare și sistematizare, locuitorii se plâneau, de foarte multe ori, că nu dispun de materiale de construcție, că sunt obligați să se mute iarna ori vara când aveau mai mult de lucru și, astfel, nu-și puteau împlini zilele de robotă, riscând să ajungă la o sărăcie și mai mare decât aceea în care se găseau; pe de altă parte, unii nu știau cum să procedeze și cereau administrației să le dea îndrumări concrete și la fața locului. În plus, aceste măsuri ajunseseră să nu mai fie pe placul stăpânilor de pământ. Dacă la început alinierea satelor a fost grabnic dorită de stăpânii de pământ cu scopul de a obține foloase materiale din aceasta, ulterior au început a o încetini întrucât și-au dat seama că o astfel de operațiune atrăgea după sine o sporire a contribuțiilor către fiscalul regal, care avea posibilitatea unei cunoașteri exacte a veniturilor obținute de către stăpânii de pământ în cadrul posesiunilor pe care le dețineau.

Din aceste motive, după ce satele au fost aliniat pe hârtie după indicațiile oficialităților imperiale, operațiunile de aliniere nu s-au putut desfășura atât de ușor, uneori punându-se în practică după luni sau ani de târăganare sau chiar niciodată, pentru că depășeau cu mult posibilitățile de materializare concretă a locuitorilor din veacurile XVIII-XIX.

Totuși, trasarea pe hârtie a planurilor de sate realizată în secolul al XVIII-lea a rămas – în linii mari - în vigoare până astăzi în părțile Transilvaniei, Banatului și Olteniei, inclusiv în aria cercetării noastre, deși în timpul perioadei comuniste, din a doua jumătate a secolului al XX-lea, numeroase vetre de sate au cunoscut transformări profunde, în urma punerii în aplicare a unui „*proiect de sistematizare a teritoriului României*” ce a schimbat aspectul multor orașe și sate din țara noastră, mai ales în ceea ce privește perimetrul așa-numitului „*centru civic*” (unde, conform dispozițiilor de tip colhoznic, trebuiau să apară în special blocuri, ca semn evident al bunăstării materiale). Trama stradală a satelor românești – deci și a celor din zona etnografică Ineu - a rămas în fond aceeași de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. E drept, mai sunt însă și mici excepții, care nu fac altceva decât să întărească această realitate. Bunăoară, dacă ar fi să ne mărginim strict la zona la care ne referim, cercetând pe teren realitățile concrete din zona etnografică Ineu, am constatat că încă mai există unele sate care nu au fost aliniat sau sistematizate, rămânând până astăzi cu gospodăriile risipite. Satul Susag, de exemplu, se compune și în prezent din mai multe crânguri risipite pe o suprafață mare de teren, păstrând numele întemeietorilor lor. Astfel, avem în cadrul satului Susag crângurile: Doljești, Hețești, Huțești, Țiculești, Șurani, Măduțești și Spătărești. Într-o situație asemănătoare satului Susag se află și localitatea Văsoaia – situată în partea montană a zonei etnografice Ineu – având și ea gospodăriile împrăștiat în țarina satului, cu distanțe apreciabile de la unele la altele.

Deși nu avem foarte multe informații documentare despre modalitățile concrete de aliniere a satelor din zona etnografică Ineu, pentru că nu au fost prea mult cercetate în acest scop fondurile arhivistice aflate, în marea lor majoritate, la Arhivele de Stat din Budapesta și Viena, totuși pentru „*tragerea la linie*” a așezărilor sătești care au făcut parte din vechiul comitat Bihor, mai precis din districtul Beliu – localitate ce se află în zona etnografică Ineu – informațiile sunt mult mai bogate, iar acesta și pentru că s-au păstrat o serie de documente în Arhivele Statului din Oradea, fapt ce a fost mult mai la îndemâna celor interesați de cercetarea unei astfel de chestiuni.

Amintim și o situație de dată mai recentă care a generat apariția pe harta zonei etnografice Ineu a unor noi așezări construite prin strămutarea de locuitori de la mari depărtări, aceștia primind numele de „*coloniști*”, iar fenomenul de „*colonizare*” sau de „*roire a populației*” (exemplu: localitatea Moțiori, cartierul Traian din Ineu, etc.).

În ceea ce privește tipologia actuală a așezărilor rurale din zona etnografică Ineu, distingem o paletă bogată a tipurilor și variantelor texturilor și structurilor lor morfologice.

a) După modul în care relieful a influențat *poziția vetrelor localităților*, avem:

- sate așezate pe fundul văilor cu continuare pe glacis și versanți (Archiș, Nemiș, Groșeni ș.a.);
- sate de terasă (Almaș, Buteni, Cil, Bârsa ș.a.);
- sate cu vetrele situate în bazinele de depresionare (Buhani, Susani, Nădălbești ș.a.);
- sate de interfluviu (de coamă și de deal)- Laz, Sălăgeni, Slatina de Criș ș.a.;
- sate cu vetrele așezate la întrepătrunderea dealurilor piemontane ale Codrului cu Câmpia Crișurilor (Craiva, Chișlaca, Beliu).
 - sate de luncă poziționate la contactul golfului depresionar cu câmpia (Iermata, Moroda).
- b) După forma vetrelor, satele se împart în: *dreptunghiulare* (Bocsig, Cil, Ignești), *pătrate* (Aldești, Buhani, Drauț), *triunghiulare* (Chisindia, Vasile Goldiș), *circulare* (Chier, Cuied), *alungite* (Neagra, Ciuntești, Botfei, Hășmaș ș.a.).
- c) După *textura vetrelor*, așezările din zona etnografică Ineu sunt cu textura:
 - *rectangulară* (Cil, Bocsig, Iermata, Dezna ș.a.);
 - *liniară* (Clit, Benești, Archiș ș.a.);
 - *radial-concentrică* (Moroda, Chier, Cuied);
 - *complexă* (Târnova, Mocrea, Beliu).
- d) După *structura vetrelor*, deosebim sate cu structura:
 - *adunată* (Dieci, Crocna, Ignești, Susani ș.a.);
 - *răsfirată* (Groșeni, Clit, Hășmaș ș.a.).
- e) După *mărimea demografică a așezărilor*, diferențiem:
 - *așezări rurale mici și foarte mici* (Buhani, Secaci, Benești, Laz, Hodiș, Camna, Luguzău ș.a.);
 - *așezări rurale mijlocii* (Bârsa, Moroda, Gurba, Moneasa ș.a.);
 - *așezări rurale mari* (Târnova, Beliu, Almaș, Bocsig, Apateu).
- f) După *funcția așezărilor*, categorisim:
 - *așezări rurale cu funcții agricole majoritare* (Bârzești, Bochia, Secaci, Mărăuș ș.a.);
 - *așezări rurale cu funcții mixte*

III. GOSPODĂRIA ȘI ANEXELE. CASA TRADIȚIONALĂ.ELEMENTE CONSTITUTIVE ALE INTERIORULUI LOCUINȚEI TRADIȚIONALE

III.1. Gospodăria și anexele

Fiecare gospodărie din zona etnografică Ineu se înscrie în textura și structura așezării rurale în care se află circumscrisă, ea fiind – ca și satul, în ansamblu – o realitate economică, istorică, socială și etnografică plurifuncțională, având o extensiune variabilă în vatra respectivei așezări.

De-a lungul timpului, gospodăriile din zonă au evoluat permanent, după cum este și firesc, de la forme inferioare la cele superioare, adică de la *gospodăriile cu curți deschise* (în care construcțiile ce compuneau gospodăria nu au fost îngrădite din cauza lipsei materialului lemnos) la *gospodăriile cu curți închise*, pentru a răspunde cât mai eficient nevoilor personale. În cadrul acestora din urmă, se detașau *gospodăriile liniare*, cu construcții înșirate de-a lungul curții, care au fost, însă, repede abandonate în favoarea *gospodăriilor cu planul pe două laturi ale curții*, ca variante mai evolute ale gospodăriilor liniare, apărute în urma înmulțirii construcțiilor în cadrul curții. Odată cu dezvoltarea economiei de schimb și cu îmbunătățirea stării economice a satelor, mai ales a celor din imediata apropiere a orașelor Ineu și Sebiș, au început să se ivească și *gospodăriile organizate pe trei laturi ale curții*, care aveau avantajul că ofereau un spațiu locativ mai extins, construcțiile din cadrul gospodăriei fiind mai puțin înghesuie și ordonate în funcție de cele trei laturi ale curții.

Gospodăriile tradiționale din zona etnografică supusă analizei noastre se amenajau, în cele mai multe cazuri, pe o „*jumătăcie gi loc*”(= intravilan), adică pe circa 14 arii, „*locu-ntreag*” având între 28-30 de arii. Ele dispuneau – și încă mai dispun, pe alocuri – de terenuri libere spre stradă, delimitate de garduri și porți, ocupate, de obicei, cu diverși pomi fructiferi; mărindu-se, însă, suprafețele construite, s-au redus concomitent și terenurile intravilane, fapt ce a avut ca rezultat ocuparea de către case a întregului front al uliței.

Casa a fost, incontestabil, cea mai impunătoare construcție din sânul gospodăriei tradiționale, fiind edificată, de obicei, de-a lungul intravilanului, pe una din laturile acestuia, la frontul uliței sau retrasă cu 2-3 metri față de una din laturile acestuia. În spatele casei dinspre grădină, la o oarecare distanță, se afla o „șoapă” (= șopron) pentru gararea cociei (carului) sau o „lemnărie” pentru depozitarea lemnului de foc ori o „șură” pentru depozitarea fânului, *fântâna* și, adesea, „*cotarca*” (= pătul) pentru depozitarea știuleților de porumb. Perpendicular pe lungimea casei, de cele mai multe ori deplasat față de aceasta, spre latura opusă a locului, se ridica *grajdul* (numit în zonă și „*iștălău*”) ce împărțea, astfel, gospodăria în două părți cu funcții distincte: „*ocolul*” (= curtea), spre uliță, și „*tăleciu (ogreada)*” (= grădina), în spatele grajdului. În „*ocol*” se desfășurau cea mai mare parte a activităților casnice, iar în „*tăleci (ogradă)*” era delimitată aria pentru nutrețuri - aici fiind construite și cotețele pentru „*hoare*” (= păsări) și cocinile pentru porci (uneori, acestea erau amplasate și în curte, atunci când curtea se întindea pe o suprafață mai mare) – grădina de zarzavaturi și livada cu pomi fructiferi. Gospodăria era împrejmuită cu *garduri* din nuiele de carpen, împletite în jurul unor pari rari, din „*stobori*” (= pari neciopliți) ascuțiți și legați printr-o cunună de nuiele de răchită, din „*bâte*” mai groase de „*rujă*” (= floarea-soarelui) sau chiar din spini, în cazul celor nevoiași; cei mai înstăriți făceau gardurile din scânduri așezate în palisadă, ornamentate prin decuparea unor figuri geometrice. Gardul împrejmuitoare, mai ales cel din uliță, vorbea și el despre starea materială a gospodarului. La fel și *poarta* – susținută de stâlpi de lemn, sculptați cu motive ornamentale simple – care era construită din scânduri și relua motivul de pe stâlpi sau de pe gard, când și acesta era confecționat din același material. În „*ocol*” erau, de obicei, plantați unul sau mai mulți pomi fructiferi, de preferință pruni, meri, peri sau „*frăgari*” (= duzi). În fața casei, se fixa o bancă din lemn („*laviță*”), pe care – în serile de vară – fetele își așteptau „*drăgușii*” sau unde se adunau, tot seara – după cină – vecinii să-și mai spună păsurile ori să mai glumească, până ce oboseala unei zile încărcate, cu multă alergătură, îi trimitea spre așternuturi. Acestea erau, în principal, elementele constitutive ale unei gospodării țărănești din zona etnografică Ineu, care au persistat multă vreme, până pe la mijlocul secolului XX.

Influențele modernismului și a mediului urban, care vor marca arhitectura rurală din a doua jumătate a secolului XX, precum și planul de sistematizare a satelor din deceniile 7-8 ale aceluiași secol, își vor pune amprenta, inevitabil, și asupra fizionomiei gospodăriilor zonei etnografice la care ne referim.

Așa fiind, gospodăria actuală diferă ca aspect de cea tradițională, descrisă mai sus, deși, în linii mari, modul de organizare al ei a rămas același. Casa – cu o serie de transformări suferite, atât în privința compartimentării, cât și al funcționalității – închide complet locul spre uliță, intrarea făcându-se printr-o „*colnă*”, care are planul unei camere închise de o poartă metalică spre stradă și deschisă spre curte. O astfel de casă a evoluat din cele două case paralele, care, în perioada interbelică, erau unite între ele printr-un acoperiș comun peste poartă. În cazul în care respectivele case erau prea îndepărtate, s-au mai adăugat una sau două camere spre stradă. Cele două aripi ale casei actuale, situate de o parte și de alta a „*colnei*”, au funcții diferite: una este destinată pentru pregătirea mâncării și deseori pentru locuirea efectivă, iar cealaltă, alcătuită din câteva camere curate, este rezervată, de regulă, pentru „*goști*” (= oaspeți) sau pentru ocazii mai deosebite în familie, fiind mobilată cu piese provenite (aproape) exclusiv din comerț. Semnalăm și existența unei case mai mici de la capătul curții, numită „*coptoriște*”, care reduce semnificativ „*ocolul*” și-l umbrește o bună parte din zi, servind - mai ales pe timpul verii - la pregătirea mâncării, dar și ca spațiu de locuit îndeosebi pentru bătrânii din familie. Grajdul, acolo unde mai există, a suferit și el un proces de adăugare a unei alte încăperi, utilizată ca magazie, ce servește, de regulă, drept loc pentru adăpostirea ustensilelor gospodărești sau pentru păstrarea în bune condiții de igienă a unor cereale, a fânii, a cărnurilor afumate ori în saramură, a poamelor uscate, a vinului, a răchiei etc. Vechea funcție a șurii de depozitare a fânului s-a pierdut tot mai mult prin construirea unei anexe – susținută de 4 piloni metalici sau din lemn și acoperită cu plăci de azbociment – ce a devenit tot mai mult un spațiu de depozitare pentru diverse lucruri (obiecte) trebuincioase în gospodărie.

Materialele de construcție cel mai des întrebuințate la ridicarea caselor și anexelor gospodărești sunt acum cărămida, țigla, fier-betonul și lemnul, acesta din urmă fiind frecvent folosit îndeosebi la ridicarea anexelor de dimensiuni mai mici.

III.2. Casa tradițională

Centrul de gravitate și construcția cea mai reprezentativă a unei gospodării tradiționale, casa de locuit din zona etnografică Ineu a fost supusă și ea – la fel ca și gospodăria căreia îi aparținea – unui îndelungat și complex proces de evoluție, menit a o face cât mai rezistentă, mai funcțională și mai confortabilă pentru locatarii ei.

Considerând drept criteriu de clasificare numărul de încăperi, modalitatea de dispunere al acestora și fizionomia lor, putem vorbi de mai multe tipuri de locuințe în satele zonei etnografice cercetate de noi: case cu o singură încăpere (monocelulară), case cu tindă și o încăpere de locuit, case cu două încăperi și tindă pe mijloc, „*case carne*”, case de „*tip bloc*”, case „*kitsch-uri*” și case de „*tip vilă*”.

Casa tradițională din zona supusă cercetării noastre impresiona mai mult prin arhitectura de ansamblu decât prin elemente decorative, motiv pentru care, în continuare, redăm tehnica de proiectare și de construire a ei, cu toate operațiunile pe care le presupunea.

Întâi de toate, împreună cu viitorul meșter („*maistor*”) constructor, gospodarul care dorea să-și ridice casa stabilea amplasamentul respectivei locuințe perpendicular pe axa drumului și paralel cu hotarul grădinii, astfel încât apa pluvială – în condițiile în care nu apăruseră încă „*citiernile*”(= jgheburile) – să nu curgă în grădina vecinului, ci exact pe „*mnieuină*”(= hotarul grădinii). Așa cum am menționat în subcapitolul anterior, până în „*epoca de aur*” a regimului comunist, când s-a impus o deosebită strictețe privind aliniamentul caselor la stradă în baza unor legi ale sistematizării rurale, casele tradiționale de genul celor mai sus prezentate, nu se construiau pe linia gardului, ci mai spre interiorul intravilanului cu circa 2-3 metri, pentru ca, sub „*obloacele*”(= ferestrele) lor, gospodinele să poată amenaja o grădiniță cu flori („*ogreduța cu penie*”), din care nu lipseau „*iorgovanu*”(= liliacul) alb sau roz, cu flori simple sau duble, busuiocul, „*pintinu*”, „*cărujaua*” ș.a.

Odată amplasamentul casei stabilit, se compartimenta terenul în funcție de structura viitoarei locuințe și se săpau șanțurile pentru fundația acesteia (unii săteni, cu posibilități materiale mai modeste, construiau casa direct pe fața pământului). Înainte de a se pune piatra de temelie – pentru împlinirea unuia dintre miturile fundamentale ale culturii române, acela al Meșterului Manole sau al jertfei în numele creației durabile – gospodina viitoarei case sacrifica o găină; sângele păsării se prelingea pe fundul șanțurilor săpate, iar capul se așeza la temelia casei, spre răsărit, conform credinței că orice edificiu nu se poate ridica decât prin jefă. În continuare, terenul pe care urma să se construiască locuința era stropit cu apă sfințită, astfel încât toată lucrarea să fie pusă binecuvântarea lui Dumnezeu.

Mai departe, șanțurile erau umplute cu piatră, iar la colțurile casei și ale încăperilor ei se așezau niște pietre mai mari, piatra fiind adusă fie de la Dealul Mocrii, fie de Moneasa, fie din Munții Apuseni (dincolo de Gurahont); pentru asigurarea transportului – de obicei din gară de la Ineu sau Sebiș spre domiciliu – gospodarul organiza o „*clacă*”, adică apela la rude, prieteni sau vecini să-l ajute cu mijloacele de transport pe care le dețineau, la trebuințe similare sau de altă natură solicitantul urmând să le întoarcă ajutorul primit.. Pe pietrele mari de la colțurile casei și ale încăperilor ei, după o fixare precisă a orizontalității (cu ajutorul unei bule de aer numită „*boloboc*”), se așezau „*tălpile cășii*” (3 longitudinale și 3-4 transversale), adică trunchiuri de copaci de esență tare (stejar, salcâm), cioplite la grosimea de 40/40 centimetri, care constituiau baza fundației și asigurau fiecărui viitor perete o bază solidă (ideal era ca „*tălpile*” longitudinale, exterioare, să fie dintr-o bucată, în caz contrar adăugarea lor făcându-se la locul de întâlnire al peretelui longitudinal cu unul din cei transversali, cu ajutorul cuielor și al scoabelor). Materialul lemnos pentru „*tălpi*”, dar și pentru celelalte elemente de rezistență ale construcției („*șoși*”, „*cursurăie*”) care necesitau esențe tari, era achiziționat de gospodar fie direct din pădure („*cu firu pă picior*”), iar cel pentru șarpantă („*hăizaș*”), care solicita lemn de brad, întrucât era mai ușor, era procurat, de obicei, de la moșii, care puteau fi întâlniți, adesea, pe ulițele satului oferindu-și marfa (grinzi, leături, scânduri etc.) sau în piețele de la Ineu, Sebiș, Beliu și Buteni.

După montarea „*tălpilor*”, spațiul dintre ele era umplut cu pământ până la nivelul de sus al lor, pentru această operațiune făcându-se iarăși „*clacă*”, întrucât pământul trebuia adus din malurile Crișului Alb sau din alte locuri, pentru a nu se săpa o groapă în grădină.

Între timp, meșterul constructor pregătea materialul lemnos pentru ridicarea pereților, care era cioplit manual cu securea sau barda. Mai întâi, erau pregătiți „*șoșii*”, adică acei stâlpi meniți să asigure

peretii și să susțină „hăizașu”, care erau ciopliți paralipipedic la dimensiunea 20-25/20-25 centimetri și aveau o lungime de circa 3 metri. La capete erau prevăzuți cu niște „limbi”, tot de formă paralipipedică, cu dimensiunile 3/4/6 centimetri: o „limbă” se introducea în „horjitura” tăiată în „talpă” la aceleași dimensiuni (3/4/6 centimetri), trebuind să intre forțat, iar cealaltă era fixată într-un lăcaș asemănător făcut în grinda („cursurăul”) care-i „lega” pe toți „șoșii” în partea de sus a viitorilor pereți [într-un sistem de încheieturi tip „ciotori”(= cheotori)]. „Șoșii” se postau în fiecare colț al viitoarelor încăperi, la ferestre și uși, ori la 1,5 metri interval în pereții ce nu au prevăzute ferestre sau uși, gospodarul având nevoie de circa 30-37 de „șoși”. În cazul în care pereții erau făcuți în totalitate din lemn (întrucât existau și cazuri când sătenii mai foloseau, între „șoși”, și cărămida sau „văioga”), pe fiecare dintre „șoși” se mai săpau două canale pe laturile opuse (sau perpendiculare, dacă „șoșul” era amplasat la colț) în care se așezau capetele lemnurilor (numite „groși”) ce urmau a fi clădite unele peste altele în vederea construirii peretelui.

După ce erau puși toți „șoșii” și erau asigurați cu cuie și scoabe (cei de la colțuri erau ancorați și cu două contrafișe, tot din lemn, la fel de rezistente), urma așezarea în „horjituri” a „groșilor”, apoi fixarea „cursurailor” deasupra „șoșilor”, care erau îmbinate tot în sistemul „ciotori” și asigurate tot în aceeași manieră cu cuie și cu scoabe. Pentru uși și ferestre (una spre uliță și 1-2 spre curte), se montau, de asemenea, boiandrugii necesari, care erau încastrați și ei în același mod în cei doi „șoși” ce le susțineau cadrul. „Scheletul” viitoarei locuințe era, astfel, gata.

Peste el, pe lugimea casei, se așeza elementul principal de sprijin al șarpantei – „grinda”, ce trebuia să aibă grosimea ceva mai mare (cam 30/30 centimetri) decât a „grinzărilor” ce aveau să fie așezate perpendicular peste ea, la un metru distanță una de alta. Ideal era ca „grinda” să fie dintr-o singură bucată; dacă nu se putea, era adăugată, însă doar peste un perete. Întregul material pentru șarpantă era bine să fie din esențe lemnoase mai ușoare, dar nu mai puțin rezistente, în general brad. Atât „grinda”, cât și „grinzățile” erau vizibile în casă și, de aceea, cele trei fețe ale lor erau „jiluite”(= rideluite) înainte de a fi așezate la locul lor.

Urma ridicarea șarpantei, cu vârful la circa 3 metri deasupra podului. Pentru ridicarea la același nivel cu „grinda”, peste „cursurările” laterale se mai așeza câte unul, se fixau, apoi, „grinzățile”, deasupra cărora se băteau „podielele”(= tavanul), ce constituiau și baza podului. Pe fiecare „grinzăuă” se „prindea” câte o pereche de căpriori („coarnie”). Odată „prinsă” prima pereche de „coarnie”, gospodarul arbora în vârful casei o creangă verde împodobită cu o „știergură”(= prosop) și o sticlă de răchie, toate acestea simbolizând bucuria reușitei, speranța de viață fericită, veselia; ele vor fi coborâte de către meșter abia după punerea ultimei „uoale”(= olan) pe acoperișul casei, semn că îndrăznețea întreprinderii de construire a respectivei locuințe s-a terminat cu bine și putea începe petrecerea îndătinată pentru o asemenea realizare. Menționăm și faptul că, pentru a se mări rezistența căpriorilor în cazul unor zăpezi mai abundente, cam la 2 metri deasupra podului li se atașa câte o bârnă laterală (numită „șcleam”). Atâtea perechi de „coarnie” erau câte „grinzăle” avea casa; peste ele erau bătute în cuie „leațurile”(= șipcile), la o distanță stabilită în funcție de țigla („ciripa”) folosită, care putea fi: „ciripă mică” (numită și țigla „solz de pește”) sau „ciripă mare” (țigla dreptunghiulară). Pentru a se aduce țigla cât mai aproape de meșteri, se organiza din nou o „clacă”, în care puteau fi antrenați și copiii mai mari.

După acoperirea casei și fixarea „uoalelor” cu „maldăr”(= mortar), continuau executarea celorlalte lucrări care aveau ca scop ferirea locuinței de intemperii. Astfel, se montau ușile și „obloacile”(= ferestrele); „obloacile gi (dă) la uliță” erau, de regulă, duble, cu patru geamuri fiecare, două mai mari și două mai mici. Gospodarii cu o situație materială mai bună prevedeau în exterior „obloacile” și cu „șolocaturi”, adică cu niște storuri speciale asemănătoare unor ușițe cu scândurele paralele și mobile, care se puteau depărta sau apropia, după caz, ori închide sau deschide, pentru etanșeizare iarna și pentru asigurarea intimității seara, când se aprindea lampa.

În continuare, se băteau „podielile” peste „grinzăle”, scândurile având fața dinspre cameră rindeluită („jiluită”) și ornată cu niște șanțulețe săpate cu o rindea specială. Între două scânduri se lăsa o distanță mai mică decât lățimea unei scândure, astfel încât scândura ce o acoperea să se așeze peste cele două, „tavanul” obținându-se, astfel, prin alternanța „ieșind-intrând”, ceea ce spărgea monotonia înșiruirii scândurilor lipite una de alta și dădea acestuia un aspect estetic. Podul era „văcălit”(= lipit) cu

tină, fapt ce contribuia la o și mai bună etanșizare a încăperilor, evitându-se pierderea căldurii pe timpul iernii și, totodată, pătrunderea prafului din pod în casă.

Pentru că acest tip de casă era – precum am arătat – în „două ape”, având pe laturile înguste așa-numita „șută”, spațiul de la capetele acoperișului, dintre pod și vârful casei, se închidea cu un perete dreptunghiular, numit „coancă”. Aproape de vârful fiecărei „coanci” se lăsau două „huhușniețe”(= ferestruici), ca spații de aerisire sau de acces pentru porumbei („golâmbi”), pentru care pasionații columbofilii construiau în pod „găliști”, ca și sub streășina casei. Tot în podul casei, în trecut, până la impunerea regulilor privind prevenirea și stingerea incendiilor, unii gospodari amenajau și afumătoarea pentru produsele de porc ce urmau a fi conservate prin afumare („cârnaț”, „clisă”, „șoance” etc.).

„Târnațul” casei rămânea, adesea, deschis, doar cu „șoși”. Cei ce nu aveau cămară, o amenajau la capătul dinspre uliță al „târnațului”, asigurându-i o ușă și o ferăstruică pentru aerisire. Mulți gospodari amenajau „târnațul”, încastrând în „șoși” – încă de la construirea casei – niște bare transversale, pe care, apoi, se băteau scânduri perpendiculare pe vatră, puțin distanțate, „jiluite” și având în lateral tăieturi în diferite forme, astfel încât împrejmuirea să aibă un anumit aspect estetic. La intrare, „târnațul” avea prevăzută o portiță, confecționată tot din scânduri sau leături și numită „roștei”, iar urcarea în casă se făcea fie pe niște scărițe din lemn sau cărămidă, fie pe niște pietre mai mari.

Foarte frecvent, la acest tip de locuință întâlnim și o pivniță săpată în pământ, cu intrare prin tindă, numită în graiul locului „podrum”.

Înainte ca noua locuință să intre pe mâinile gospodinei, care s-o amenajeze după propriul ei gust, dar cât mai frumos cu putință, se lipeau pereții casei, cu un amestec de pământ argilos („hămoacă”) și paie, bine frământate cu apă, aplicat în strat gros pentru nivelarea pereților și asigurarea clădirii. După uscarea perfectă a pereților, urma operația de „văcălire”(= finisare) a lor, care se realiza tot cu un amestec de pământ argilos cu nisip mărunț de data aceasta, numit „văcăleală”, mai puțin consistent pentru a se putea întinde perfect și cât mai bine, astfel încât pereții să iasă cât mai netezi.

Odată realizată și această operațiune, gospodina lua „meseleul”(= bidineaua) și văruia pereții, de obicei, în alb (nu doar de dragul esteticului, ci și ca o măsură de igienizare și, totodată, de o mai bună iluminare a interiorului), trăgea „jura” de sus și „brâul” de jos, apoi făcea „vatra” procedând în felul următor: frământa bine „hămoaca” cu balebă de cal, obținea o „muruială” (= pastă) pe care o întindea cu o „zdranță”(= cârpă) pe toată suprafața camerelor, peste pământul bine tasat, aruncând deasupra – până la uscarea totală – pleavă sau nisip mărunț, care erau măturate la sfârșit.

Acest tip de casă tradițională a rezistat în zonă și după Cel de al Doilea Război Mondial, până pe la jumătatea secolului XX.

Începând cu a doua jumătate a acestui secol, în satele aferente zonei etnografice Ineu se vor construi – pe bază de proiecte tipizate, din „teglă”(= cărămidă) și beton armat - o serie de locuințe noi, mai arătoase, diferite arhitectural de cele tradiționale din lemn, a căror încăperi, mai mult mai numeroase decât la cel mai evoluat dintre tipurile de case prezentate anterior, au o dispoziție și o utilitate variate, reflectând bunăstarea economică crescută a familiilor proprietare.

Case tradiționale autentice, nealterate de influențele modernismului contemporan, se mai găsesc, actualmente, într-un număr extrem de redus, în doar câteva sate din zona etnografică Ineu; ele se cuvin a fi cunoscute, conservate și mediatizate, întrucât reprezintă monumente de arhitectură populară de o mare valoare artistică, tehnică și istoric-documentară.

III.3. Elemente constitutive ale interiorului locuinței tradiționale

În strânsă legătură cu planul casei tradiționale și cu rosturile încăperilor ei, s-a cristalizat și s-a dezvoltat, în timp, și o structură a interiorului respectivei locuințe (I.10), categoriile de obiecte fiind repartizate în încăperi potrivit funcției acestora, fapt ce a dus la un echilibru funcțional laudabil, atât sub raportul confortului, al satisfacerii nevoilor de viață, cât și din punct de vedere al imaginii estetice în ansamblu.

La fel ca în alte zone etnografice ale țării noastre – și în zona etnografică Ineu – la realizarea echilibrului mai sus-amintit au contribuit toate categoriile de obiecte existente în interiorul habitatului tradițional, de la soba de încălzit, mobilier și țesături până la piesele cu funcție predominant decorativă,

aceste elemente constitutive imprimând interiorului o notă de profundă unitate, în care latura practică s-a împletit organic cu preocuparea pentru frumos.

III.3.1. Sistemul de încălzit

În trecut, a fost cunoscut, ca prim sistem de încălzit de largă răspândire în zonă, „*camenița*”, o vatră liberă de dimensiuni mai mari, care ocupa aproape o treime din cameră. Deasupra vetrei se înălța un horn prin era evacuat fumul în tindă, unde se găsea un fel de „*băbură*”, confecționată din nuiele lipite cu pământ, care avea rostul să capteze scânteile și să răcească fumul.

Ulterior, „*camenița*” a fost înlocuită de cuptoare cu alimentare prin tindă. Cele mai vechi tipuri de astfel de cuptoare erau de formă tronconică, construite din nuiele fixate într-o vatră de pământ și apoi lipite în interior și exterior cu pământ.

În tindă se afla gura cuptorului, care era alimentat cu lemne sau alte materiale combustibile - paie, tulpini de porumb („*tulei roși*”) sau de floarea-soarelui („*bâtie gi rujă*”), spini, rădăcini uscate de porumb („*cotrenci*”) ș.a.; cuptorul propriu-zis era clădit în camera de locuit, sub formă de „*sobă oarbă*”, între peretele din fund al camerei și cuptor lăsându-se un spațiu mai mare, întrebuițat pentru dormit.

În a doua jumătate a secolului XX, locul cuptoarelor tronconice a fost luat de cele în formă de trunchi de piramidă, construite din cărămidă sau văiuguri, având gura de alimentare amplasată tot în tindă.

Alături de cuptor, în casa tradițională se mai afla o sobă de gătit, prevăzută, la început, cu o plită din tuci (numită „*șpoherț*”), iar, mai apoi, cu o plită cu rolă (numită „*dubă*”).

În prezent, sistemul de încălzire a suferit transformări radicale în casele din așezările zonei etnografice Ineu. Astfel, de la tradiționala „*sobă oarbă*”, s-a ajuns la sobe moderne de încălzit, foarte răspândite în zonă fiind sobele de tip „*teracotă*”, iar, mai nou, s-a trecut la sistemul de încălzire centrală a locuinței, aflat în curs de extindere, în timp ce, pentru gătit, sunt folosite atât sobele cu plită, cât și mașinile de gătit electrice sau cu gaz.

III.3.2. Mobilierul

În decursul timpului, piesele de mobilier existente în interiorul casei tradiționale din zona etnografică Ineu s-au diferențiat ca formă sau tipologie, apărând și unele categorii noi, însă, indiferent de modelul de locuință, din punct de vedere al dispoziției mobilierului, structura interiorului a rămas aproximativ aceeași la toate tipurile de case tradiționale din zona noastră de cercetare; mai mult decât atât, în privința locuințelor noi, cu un plan mai puțin organizat sub raportul dispoziției camerelor, există numeroase cazuri în care așezarea mobilierului reproduce aproape aidoma vechiul interior.

Dintre piesele de mobilier țărănesc frecvent întâlnite pot fi amintite: paturile, mesele, scaunele, lavițele, lăzile de zestre, leagănele, polițele, podișoarele ș.a.

Paturile, în număr de două, așezate pe lângă pereții longitudinali ai încăperii, erau plasate atât în „*soba gi goșci (sărbătoare)*”, cât și în cea de folosință zilnică. În prelungirea unuia dintre paturi sau deasupra cuptorului se găsea „*ruda de culme*”, pe care se atârnavu țesături decorative, sumane etc. Cel mai vechi tip de pat era construit din 4 „*blăni*” (= scânduri laterale) cioplite din gorun – 2 lungi (numite „*răstanițe*”) și 2 scurte la capete – fixate, cu cuie de lemn, pe 4 picioare masive, a căror înălțime varia între 50-60 centimetri. Din acest tip de pat s-a dezvoltat, ulterior, patul supraetajat - „*pă capre*” - un pat cu baldachin, asemănător celui „*cu cobără*” din centrul Transilvaniei sau din zona Făgărașului. Denumirea de „*pat pă capre*” derivă de la cele 4 stinghii („*leațuri*”), care, pornind pe verticală din cele 4 colțuri ale patului, închideau – cu scândurile laterale – un spațiu unde nu se putea dormi, iar deasupra ofereau un loc ce se decora cu frumoase perne și țesături. Uneori, aici erau culcați copiii, fără a fi nevoie să se deranjeze ornamentarea. Înălțimea unui asemenea pat - ieșit din uz în perioada interbelică - a determinat și lățimea „*ponievilor*” care-l împodobeau și care puteau ajunge până la 2,5 metri. Tipul de pat general răspândit în zonă, care se întâlnește și astăzi, a fost patul cu table la cele două capete, în care erau „*prinse*” „*răstanițele*”, construit din lemn de salcâm sau brad și vopsit în diferite nuanțe de maron. Toate tipurile de paturi aveau o ramă de scânduri, umplută cu paie de ovăz, așezate direct sau în „*penejeac*” – o saltea de pânză groasă.

Masa era poziționată între cele două paturi, sub „*obloace*”, fiind confecționată, în trecut, din lemn de gorun, iar mai aproape de vremea noastră din scânduri de brad. Cel mai vechi tip de masă identificat în zonă prezenta picioarele așezate cruciș, fixate cu o stinghie, ca la caprele de tăiat lemne, având deasupra o tablă masivă, dintr-o singură bucată. În general, acest tip de masă nu era împodobită cu elemente decorative; în schimb, forma picioarelor crea o anumită impresie de zvelțețe. Un alt tip de masă semnalat în spațiul etnografic investigat era înaltă, cu 4 picioare, în două variante – cu ladă și cu „*fioc*” (= sertar) – fiind realizată din lemn de stejar. Uneori, pe „*blănille*” care compuneau lada se aplicau și creștături sub formă de linii întretăiate sau în zig-zag, executate cu „*părcanul*” (= scoaba), de unde și numele de „*masă părcănită*” întâlnit în limbajul localnicilor zonei.

Lavițele – scânduri masive, cioplite din stejar și așezate pe butuci – erau amplasate în interiorul locuinței tradiționale descrise de noi, de regulă, pe lângă peretele frontal, în spațiul dintre cele două paturi, precum și pe lângă pereții laterali, în prelungirea paturilor. Mai târziu, ele au fost înlocuite cu lavițe prevăzute cu spătar, spătarul fiind înfrumusețat, adesea, cu variate elemente decorative executate în tehnica traforajului; uneori, lavițele cu spătar mai aveau și câte o ladă interioară, motiv pentru care se numeau și „*lădoaie*”, întrebuintându-se nu doar ca bancă de odihnă, ci și ca spațiu de depozitare al hainelor sau chiar ca loc de dormit.

Lăzile de zestre – asupra cărora ne vom referi mai pe larg în subcapitolul închinat meșteșugului lădăritului – erau așezate la capătul dinspre tindă al unuia dintre paturi, fiind cumpărate - mai ales de către familiile care aveau fete de măritat, de obicei pe cereale - de la meșterii lădari din Nadăș, Hășmaș, Groșeni, Nermiș, Clit, Botfei și Ciunțești, ele numărându-se printre piesele de mobilier tradițional cele mai importante, care rețineau atenția atât prin forma lor, cât și prin aspectele decorative. Datorită formei capacului lor, foarte bombat, erau numite de către localnici „*lăzi cu spinare*”, părțile cele mai ornamentate (cu cercuri concetrice, segmente de cerc, rozete, linii întretăiate, elemente vegetale etc.) fiind fața și cele două laturi exterioare.

Leagănul - scund ca înălțime (aproximativ 50 de centimetri) - era întâlnit și el în casele tradiționale din zona etnografică Ineu, fiind confecționat din lemn de fag, îndeosebi în centrul de lădărit Hășmaș, prezentând următoarea alcătuire: 4 picioare în profil dreptunghiular, dispuse oblic, având capetele superioare cioplite sub forma unor mânere tronconice rotunjite, iar capetele inferioare prinse în tălpile arcuite cu concavitatea în sus, în picioare fiind îmbinate părțile laterale ale piesei, dintre care cele lungi erau așezate oblic una față de alta și erau prevăzute cu câte două găuri; lipsea podeaua; exceptând tălpile, toate părțile laterale ale piesei erau decorate (prin creștare cu horjul și cuțitul) cu linii paralele, semicecuri și arcuri de cerc concentrice, îmbucate, întreaga suprafață a piesei fiind băițuită în culoarea roșu-cărămiziu.

În fine, *scaunele cu spătar traforat*, *scăunelele mici*, *podîșoarele* („*iegarele*”) pentru ținut vase, linguri, pahare etc., *colțarele*, *polițele* fixate deasupra ferestrelor sau la meștergrindă ș.a., întregeau seria obiectelor de mobilier țărănesc interior întâlnite în zona etnografică ce face obiectul cercetării noastre.

III.3.3. Țesăturile de interior

Odată finalizată lucrarea de edificare și mobilare a casei tradiționale, gospodina din zona etnografică Ineu manifesta o preocupare deosebită și pentru amenajarea artistică a interiorului locuinței sale, împodobindu-l cu frumoase țesături executate în război, care, prin elementele lor decorative și cromatica vie afișate, dădeau respectivului interior multă culoare și căldură.

Din categoria celor mai reprezentative țesături de casă specifice arealului etnografic Ineu fac parte: „*ponievile*”, „*perinile*”, „*știergurile*” și „*măsărițale*”.

Dintre „*ponievi*”, distingem îndeosebi „*ponievile gi lână*”, care aveau drept funcție principală decorarea patului, țesute în 2 ițe, cu „*urzală gin cânepă*” și „*betială gin lână*”, ornamentul predominant fiind cel geometric, realizat prin „*alesături în jejitie*”, iar gama culorilor folosite era destul de redusă, predominând, în general, roșul. Exceptând tipul de „*poniavă*” – numit în zonă „*cu jură verde*” – care prezintă un chenar pe margine cu motive ornamentale diferite ale câmpului, la toate celelalte tipuri de „*ponievi gi lână*” elementele decorative sunt repartizate pe toată suprafața piesei, fiind dispuse după legile simetriei și alternanței, fie în „*vrâste*”, fie în „*table*”, fie în compoziții ornamentale în care motivul

decorativ repetat ritmic, într-o manieră puternic stilizată, pare să sugereze, prin formă și culoare, diferite elemente din realitatea înconjurătoare. Reprezentativă pentru acest din urmă caz este așa-numita „*poniavă cu turceauă*”, în realizarea căreia, pentru a se sublinia linia ornamentului, se recurgea la tehnica de țesătură „*în ciur*”, ce ne amintește de faimosul covor *Pirot*.

„*Perinile*” - mari, umplute cu pene de gâscă sau găină - se așezau deasupra patului, în număr de câte trei, pe 2-3 rânduri; aveau „*fățarul*” din „*jolj alb*”, iar capetele dinspre interiorul camerei erau ornate cu bogate „*alesături*” țesute în război, care înfățișau motive geometrice sau florale, lăsând să se vadă culorile roșu, galben și albastru ale tocurilor.

„*Știergurile*” – cum li se spune *ștergarelor* în zonă – erau țesute din bumbac și se întrebuițau pentru decorarea pereților, fiind dispuse în partea de sus a pereților, la o mică distanță de tavan, împodobind de jur împrejur întreaga încăpere. Din punct de vedere al tehnicii de ornamentare, în zona etnografică Ineu întâlnim mai multe feluri de „*știerguri*”: „*alese cu jiejetu*” (=degetul), „*suveicatie*” și „*alese cu gemu*” (= ghemul, n.n.). Primele două tipuri au ornamentele executate în culori, purtând denumiri ca: „*vrâste*”, „*răpita*”, „*popișe*”, „*cârligul*”, „*capra și oala*”, „*furchița*”, „*turceaua*”, „*cocoși*”, „*juluți*” ș.a.; cele „*alese cu gemu*” au culoarea albă, frumusețea lor rezultând mai ales din finețea țesăturii. De obicei, toate tipurile de „*știerguri*” au la cele două capete „*cipcă*” (= dantelă). Pe lângă decorarea interiorului, aceste țesături – numite și „*știerguri gi brâncă*” - se mai utilizau și pentru acoperirea coșurilor mici cu care femeile mergeau la piață sau la biserică ori, pur și simplu, ca accesoriu vestimentar pentru tinerele fete, adaptate costumului lor popular.

„*Măsărițale*” acopereau mesele, tehnica lor de țesut, de ornamentare, precum și cromatica fiind, în general, aceeași ca și la „*știerguri*”. O deosebită frumusețe prezintă „*măsărițale mazăratie*”, având suprafețele alcătuite din „*vrâste*” alternative de bumbac și misir de culoare gălbuie și decorul concentrat la cele două capete sub formă de „*table*” compacte cu motive geometrice.

III.3.5. Alte categorii de obiecte

Pe lângă piesele de mobilier și tipurile de țesături amintite, în interioarele locuințelor din zona etnografică Ineu se mai întâlneau și alte categorii de obiecte destinate pentru decor sau pentru folosință, din rândul cărora menționăm (doar) ceramica și icoanele pe sticlă.

În categoria obiectelor de ceramică intrau atât articole de uz gospodăresc (oale mari de fiert, oale de prins lapte, oale pentru untură, ulcioare, căni, castroane, strecurători etc.), cât și piese decorative (străchini și farfurii), care erau atârinate pe pereții casei, încadrate de „*știerguri*”.

În ceea ce privește icoanele pe sticlă, deși nu se poate preciza centrul lor de proveniență, prin tematică, prin colorit, dar mai ales prin tehnica de execuție, manifestau similitudini cu cele din nord-vestul Transilvaniei. Ele asigurau prezența sacralului în casă, motiv pentru care li se acorda întotdeauna un loc de cinste, fiind așezate deasupra „*obloacelor*” sau a paturilor, încadrate de „*știerguri*” și însoțite de câte-un fir de „*sălcuță*” sfințită sau de busuioc binecuvântat. Sacralitatea din casă era sporită, totodată, și de prezența *Bibliei* (*Noului Testament*), *Ceaslovului* sau *Psaltirii*, puse, adesea, pe „*grindă*”, care reprezenta „*biblioteca*” („*arhiva*”) locuinței tradiționale.

IV. OCUPAȚII TRADIȚIONALE ALE LOCUIȚORILOR ZONEI ETNOGRAFICE INEU

IV.1. Ocupații secundare

IV.1.1. Agricultură

Ocupația de bază a locuitorilor din zona etnografică Ineu a fost – și este și în prezent - agricultura, cele mai frecvent culturi în sămânțate fiind cele de grâu și de porumb – cu producții ce, de regulă, depășeau nevoile alimentare ale satelor, furnizând principalul produs de schimb al economiei locale - celelalte culturi agricole ocupând doar suprafețele necesare satisfacerii nevoilor proprii ale fiecărei gospodării în parte.

Grâul pentru semănat era selectat cu grijă de tăciune și neghină și tratat cu „*ceatră vânăță*” în preziua semănatului; semănatul se făcea manual, boabele fiind purtate într-un săculeț ce atârna pe umărul semănătorului, care le împrăștia cu mișcări ritmice ale mâinii. Porumbul („*cucuruzul*” sau „*tenciul*”) pentru semănat se alegea de la mijlocul știuleților mari; semănatul se făcea pe brazdă, în urma plugului,

de către unul din membrii familiei. Cu puține excepții, materialul semincer provenea întotdeauna din recolta proprie, chiar dacă, uneori, cel pentru consum mai putea fi completat prin împrumut.

Întreținerea culturilor de grâu consta în plivitul cu „*oticul*” în luna aprilie, îndeosebi a pământului, iar a culturilor de porumb se realiza prin două prașile, cea de a doua făcându-se concomitent cu „*mușiroitul*” sau cu „*îngropatul cucuruzului*”.

Principalele unelte folosite la semănatul și întreținerea culturilor erau: *plugul cu grindei de lemn* (mai târziu de fier) și *corman fix, teleguța, grapa cu spini sau cu cuie de lemn ori de fier, cobila* (un fel de dispozitiv din lemn pentru transportul plugului la câmp) și *plugul de șiruit* (un tip de rariță pentru culturile de porumb).

Recoltarea era operațiunea la care participa întreaga familie. Grâul se recolta – la început – cu *coasa prevăzută cu vargă*, adică cu o nua ce avea rostul să întoarcă brazda de spice. *Secera* era folosită pentru strânsul spicelor în snopi. Pentru legatul snopilor se utilizau „*legători*” făcute dimineața, pe rouă, din spice smulse. Seara, snopii se adunau în „*cruși*” (din câte 18 snopi) sau „*călcâie*” (din câte 14 snopi). „*Crușea*” avea 2 „*popi*”, adică 2 snopi cu funcții speciale: unul ce se așeza la mijloc, pe vatră, pe care se sprijineau spicele primului rând de snopi și altul ce se așeza deasupra, cu spicele spre răsărit, având rolul de a feri inima „*crușii*” de pătrunderea apei de ploaie. După încheierea secerișului, avea loc transportul snopilor sau „*cărătura*” la aria de treierat, numită în zonă „*aria de călcat*”; transportul se făcea cu carul sau „*cocia*”, care erau prevăzute cu „*rudiele*” aplicate deasupra „*loitrelor*”, ce permiteau încărcarea a 6-7 „*cruși*” de grâu.

Până în secolul al XIX-lea, „*călcatul grâului*” se făcea cu animale (boi sau cai) plimbate pe aria amenajată, prin înlăturarea pajiiștii pe un loc neted. Snopii erau dezlegați din „*legători*” și așezați unul lângă altul într-un cerc cu diametrul de circa 20 de metri, cu spicele orientate spre centrul ariei. Un țaran plimba animalele de mai multe ori peste spice, până când constata că boabele au ieșit din spic. Apoi, cu furcile de lemn, erau aruncate paie, jos, pe vatră, rămânând doar pleava și boabele. În continuare, cu o lopată de lemn, boabe erau vânturate, pleava fiind, astfel, aruncată la o oarecare distanță de grămada de grăunțe. Urma, după aceea, „*șuruitul*”, adică alesul boabelor cu „*șurul*” (= ciurul) – operație pe care o executau, de obicei, femeile – până când grâul rămânea fără nici un fel de impurități. Se avea grijă să nu rămână între boabele de grâu semințe de „*ceapa ciorii*”, care diminuau foarte mult calitatea pâinii și dădeau multă bătaie de cap morarilor.

Batozele acționate cu aburi, ce foloseau drept combustibil paie (mai rar lemne), au pătruns în zona etnografică Ineu în primii ani ai secolului al XX-lea și au fost utilizate până prin vara anului 1975, când locul lor a fost luat de primele combine.

Cultura grâului se practica în asolament riguros cu porumbul și mai rar cu trifoiul, obținându-se, în deceniile dinaintea colectivizării, producții de circa 1.800 kg / ha, în funcție de condițiile pedoclimatice și de fertilizare. Culturile de porumb au fost reprezentate, ani la rândul, prin populații locale aparținând la contravarietățile: „*indurata*” – „*cucuruz bumbuleu*” (deosebit de apreciat pentru fiert și pentru mămăligă), „*dentiformis*” – „*dinte de cal*” (productiv, adecvat pentru hrana animalelor), „*everta*” – „*cucuruz gi cocoși*” (pentru floricele), cultivat pe un rând, intercalat în cultura celorlalte varietăți. În perioada cooperatistă s-au cultivat (și) în spațiul etnografic Ineu soiuri zonate de grâu și hibrizi de porumb cu potențial biologic și cu producții mult îmbunătățite, mereu înlocuite, odată cu apariția de noi soiuri sau hibrizi.

Dintre celelate cereale, s-a cultivat pe suprafețe reduse ovăzul pentru sămânță, pe terenuri mai puțin fertile și îmburuienate; sporadic, au mai fost cultivate și orzoaica și orzul.

Cartoful s-a cultivat pe suprafețe ce nu depășeau, în general, necesitățile alimentare ale fiecărei familii, pe terenuri fertile cu destinație permanentă, numite „*crompiști*” sau „*grumbiști*”. Cultura se practica, de obicei, în asolament cu cânepa ce ocupa cealaltă jumătate a parcelei destinate acestor culturi.

În ceea ce privește legumele, ponderea cea mai mare a avut-o / are fasolea. S-a cultivat / se cultivă însă în scopuri alimentare și varză, „*paradiși*” (= roșii, n.n.), „*pipărși*” (= ardeii, n.n.), morcovi, pătrunjel, păstârnac, castraveți, mărar, hrean, dovleac alb („*ludaia albă*”), „*lubinița*” (= pepenele verde, n.n.) ș.a.

Ca plante textile, s-au cultivat inul și cânepa, iar între plantele furajere pe primul loc se situează trifoiul roșu, apreciat și pentru efectul său fertilizant, urmat de ovăz, dovleac și ghizdei; tot în furajare mai erau / sunt utilizate și capitule de floarea-soarelui, „*tulei*” (= coceni) de porumb, pleavă, paie etc.

După revoluția din decembrie 1989, cooperativele agricole de producție s-au desființat și în tona etnografică Ineu, pământurile fiind rediate vechilor proprietari de drept, fără, însă, a li se asigura unelte și utilaje de producție. În consecință, o mare parte din pământul agricol de odinioară devenind pârloagă. Cu toate acestea, suprafața cultivată a localităților a rămas - și în prezent - deosebit de importantă pentru economia rurală a zonei.

IV.1.2. Creșterea animalelor

În strânsă corelație cu agricultura, în zona etnografică Ineu s-a dezvoltat o altă ocupație tradițională de bază a locuitorilor ei - creșterea animalelor în gospodărie, mai ales a vitelor, care asigurau nu numai o bună parte din hrana zilnică, ci și forța de tracțiune atât de necesară în cazul a numeroase activități, fertilizarea solului sau valorificarea terenurilor improprii culturilor cerealiere ori a celor eliberate de culturi.

Cele dintâi mențiuni documentare legate de această ocupație în zona etnografică Ineu provin de la începutul secolului al XVIII-lea, fiind cuprinse într-una dintre primele conscrieri comitatense efectuate după instituirea efectivă a stăpânirii austriece în Transilvania. Potrivit acestei conscrieri realizate în anul 1713, în districtul Beliu sunt recensate 5 localități, cu 38 de familii, care aveau 51 de boi, 47 de vaci, 5 cai, 55 de oi, 18 capre și 79 porci.

Din cifrele prezentate, se poate observa, cu ușurință, predilecția spre creșterea bovinelor în primul rând, între acestea **boul** reprezentând animalul de tracțiune reprezentativ pentru primele timpuri ale epocii moderne, totodată „*măsura posibilităților economice ale supusului*”. Sugestiv este, în acest sens, faptul că, atunci când voia să cumpere pământ, fiecare gospodar căuta să aibă de vânzare măcar o pereche de boi, care era echivalentul costului unui iugăr cadastral de pământ. Până prin anii 1960, mai existau în satele din zona etnografică Ineu boi albi de stepă (I.37), varietatea transilvăneană, cu coarnele mari, foarte apreciați pentru rezistența și forța lor de tracțiune, în prezent, însă, dispăruți.

După boi, **vacile** erau poate cele frecvent întâlnite animale domestice în gospodăriile așezărilor din zona etnografică Ineu, fapt explicabil dacă ne gândim la utilitatea lor atât în materie de tracțiune (unde erau, uneori, folosite), cât și în alimentație (prin laptele lor și produsele preparate din el). Rasele de vaci predominante au fost „*Sura de stepă*” (pentru muncă) și „*Bălțata românească*” (pentru lapte).

În zona etnografică Ineu puteau fi întâlniți și **bivolii** - într-un număr, însă, considerabil mai scăzut decât cel al vacilor, alături de care pășteau în turmă - numindu-se aici „*biboli*”; animale puternice, cu talie ridicată și cu temperament mai vioi, erau folosite atât pentru muncile agricole sau transporturi, cât și pentru lapte.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dacă nu chiar anterior acestei perioade istorice, într-o serie de sate din zona etnografică Ineu - mai ales în cele de câmpie - este utilizat și **calul** ca animal de tracțiune în agricultură și transporturi, în paralel cu boul. În secolul următor se constată tot mai evident chiar o tendință de înlocuire a boului cu calul, din dorința de se a imprima un ritm mai alert îndeosebi muncilor agricole în care erau angajate aceste animale de tracțiune.

Denumite și „*vacile săracului*”, **caprele** fac parte și ele din inventarul gospodăriilor tradiționale din zona etnografică Ineu, fiind crescute, în special, de cei cu situație materială mai precară, numărul lor nedepășind niciodată pe cel al oilor.

Beneficiind de existența unor condiții favorabile de mediu, **ovinele** s-au regăsit din vechime în șeptelul zonei etnografice Ineu, creșterea lor făcându-se pentru carne, produsele lactate, pieile și lâna oferite de aceste animale.

Tot din vechime a fost crescut și **porcul**, prin grija căroră a devenit principalul furnizor de carne și mai ales de grăsimi, ușor de conservat, atât de necesare în alimentație. Dintre rasele de porci crescuți aici menționăm: „*Mangalița*”, „*Stocli*”, „*Marele Alb*” și „*Bazna*”.

Nelipsite din gospodăriile locuitorilor zonei etnografice Ineu era și **păsările de curte**, care asigurau, pe de o parte, surplusul de carne în alimentație, iar, pe de altă parte, prin penajul lor, puful necesar umplerii pernelor care împodobeau interioarele locuințelor respectivelor gospodării.

IV.1.3. Viticultura

Viticultura, ca ocupație tradițională de bază, s-a practicat de-a lungul veacurilor – pe suprafețe mai întinse sau pe lângă gospodării - și în zona etnografică Ineu, datorită, pe de o parte, existenței aici a unor condiții pedo-climatice adecvate pentru cultivarea viței-de-vie, iar, pe de altă parte, veniturilor însemnate care rezultau de pe urma acestei îndeletniciri și diverselor întrebuințări care i se dădeau vinului, pe lângă consumul obișnuit el fiind folosit, cu precădere, în cultul creștin (ca element euharistic) și în medicina populară (ca medicament).

Indiscutabil, această îndeletnicire are un trecut îndepărtat în zonă, cea dintâi atestare documentară despre vierit coborând – potrivit istoricului grec *Filipide* – până spre sfârșitul secolului al III-lea al erei creștine, când împăratul roman *Probus* (276-282) ar fi adus soiuri de viță nobilă din părțile Mediteranei și le-ar fi sădit pe dealurile de la Macra (astăzi Mocrea, localitate de lângă Ineu).

În secolele XVI și XVII, „*vinul de Macra*” era considerat un produs agricol prețios în zonă, fiind mult căutat și comercializat, fapt ce a făcut ca, în secolul următor, suprafețele ocupate de vie pe Dealul Mocrii să crească de circa 5-6 ori. Această creștere a dus la o insuficiență a spațiului specific de depozitare, pivnițele existente în acea perioadă devenind, practic, neîncăpătoare. În consecință, în anul 1636, principele Gheorghe Rakoczi I al Transilvaniei, care avea la Mocrea o vie proprie de 17 iugăre și era stăpânul feudal al satului, construiește aici o faimoasă pivniță, săpată în stâncă, de ocapacitate foarte mare [circa 14-16 mii acovi (7-8 mii hectolitri)], în care se adunau dijmele iobăgești de la Mocrea, Ineu și Șilindia și care a fost funcțională până aproape de zilele noastre. Se spune că, atunci când principele avea la masă oaspeți din țară sau din străinătate, ordona să se servească vin din butoaiele de la Mocrea, care era descris ca fiind „*de culoare galben-aurie strălucitoare*”, concurând, în ceea ce privește „*puterea*”, cu vinurile de la Tokaj.

Interesul pentru cultivarea viței-de-vie în arealul etnografic vizat de noi reiese și dintr-o conscripție de la jumătatea secolului al XVIII-lea, din care aflăm că, în anul 1746, în partea „*civilă*” și „*militară*” a Ineului erau, în total, de 48 de gospodării de viticultori, care dețineau 139 „*vineae fossores*” (= „*sape de vie*” ; o „*sapă de vie*” = aproximativ 200 de stânjeni pătrați), în Șilindia erau 11 cultivatori de viță-de-vie, cu 21 „*sape de vie*”, iar în Agrișu Mare 6 vierii cu o suprafață de 17 „*sape*” de terenuri plantate cu vii; unii dintre cei înregistrați aveau mai puține „*sape*” (minim 4), iar alții mai multe (maxim 10), marea lor majoritate fiind români iobagi. Explicația faptului că viile iobăgești erau foarte mici constă în aceea că iobagul nu ajungea să lucreze cu membrii familiei sale și via stăpânului său (în „*robotă*”) și via de pe aria sa, să facă și alte munci în gospodăria sa (arat, semănat, cosit etc.) și să îndeplinească tot felul de corvezi ce i se cereau. Viile domeniiale erau, în schimb, mult mai mari, fiind amplasate îndeosebi pe Dealul Mocrii, pe Dealul „*Viilor*” din apropierea Inelui, pe Dealul Bogliș de deasupra Șilindiei, pe Dealurile Seghiș și Iepurime din hotarul Luguzăului, pe Dealul „*Dâmbuț*” din vecinătatea Bocsigului etc.

Pentru secolele XIX- XX informațiile privind practicarea viticulturii în spațiul antementionat sunt mult mai numeroase.

În altă ordine de idei, trebuie amintite și legăturile de interese existente între cultivatorii de viță-de-vie a căror proprietăți se învecinau în zonă, materializate juridic în cadrul unor forme de organizare sau asociere, cu drepturi și îndatoriri precise, care funcționau ca organisme bine încheiate. Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, viticultorii din zona etnografică Ineu – ca, de altfel, din toată Podgoria Aradului – erau organizați în *scaune promontoriale*, numite și *comune (comunități) promontoriale*, precum cele Agrișu-Mare, Drauț, Ineu, Mocrea, Sebiș și Șilindia, în baza Legii XIII din 1894, cu privire la agricultură și poliția locală. Activitatea lor și-a dovedit eficiența mai ales după apariția filoxerei, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, precum și a altor boli și dăunători (mana, oidimul, antracnoza ș.a.), prin luarea unor măsuri în vederea înființării unor pepiniere de portaltoi și vițe altoite și chiar a unei școli de viticultură în Podgoria Aradului, la Miniș, în scopul promovării unor idei noi pentru revitalizarea viticulturii în zonă. Acum se aclimatizează o serie de soiuri albe, cum ar fi: Mustos, Delaware, Albuț mărunt, Alb tinos, Alb

tinios, Savignon etc., pe lângă cele autohtone numite în limbaj local „*mohă*”, „*uătălă*”, „*mustafer*”, „*ceaslă*”, „*coarnă*”, „*țâța caprii*” ș.a, care au produs vinuri de bună calitate, apreciate în zonă și nu numai.

Un alt moment notabil pentru viticultura din zona etnografică Ineu l-a constituit și criza economică mondială din anii 1929-1936, care a cuprins toate ramurile economiei, inclusiv agricultura și viticultura, determinând țările afectate de criză să găsească soluțiile convenite de redresare. Astfel, și în România s-au luat unele măsuri de concentrare a suprafețelor agricole în cadrul „*Obștilor de comasare și îndrumare agricolă*”, care se ocupau și de cultivarea terenurilor viticole. Între acestea, amintim și obștea agricolă „*Vasile Lucaciu*” din Ineu, care avea ca obiect de activitate și suprafețele cu vii din zonă, președinte fiind mulți ani la rând profesorul **Pavel Dârlea**, cel ce, prin anii 1933-1937, deținea la via sa (din locul numit „*Potoc*”) peste 70 de soiuri nobile cu schița și cu planul tuturor butucilor de vie.

În anul 1965, suprafața viilor pe rod din zona Ineului a scăzut cu 23%, comparativ cu anul 1950. În consecință, în anii imediat următori, s-a început reconstrucția viticulturii, plantațiile îmbătrânite fiind înlocuite cu altele noi, modernizate și mecanizabile. Din păcate, acest proces a fost întrerupt după 1989, când cea mai mare a suprafețelor viticole din zona etnografică Ineu – ca, de altfel, și din alte părți ale țării - au fost redade vechilor proprietari. Prin întârzierea punerii în posesie a vechilor proprietari, s-a ajuns în foarte multe situații ca aceștia să primească pârloage în loc de vii, criza de tranziție dovedindu-se, astfel, în viticultură, mai periculoasă decât criza filoxerică.

IV.2. Ocupații secundare

IV.2.1. Culesul din natură

Cu oarecare vreme în urmă, culesul din natură a speciilor spontane utile în modul tradițional de trai al oamenilor a constituit - (și) pentru locuitorii zonei etnografice Ineu – o ocupație secundară destul de importantă, întrucât, pe de o parte, aceste plante le întregiau resursele alimentare, iar, pe de altă parte, le ofereau – prin marea diversitate a principiilor active ce le conțineau – soluții pentru tămăduirea bolilor în medicina populară, materii prime, precum și coloranți naturali cu care au înfrumusețat, la un nivel artistic ridicat, textilele de casă și principalele piese de îmbrăcăminte. Și prin felul cum s-a practicat culesul din natura a plantelor cu proprietăți nutritive, tinctoriale și curative în zona etnografică Ineu – acest spațiu etnografic prezintă un interes deosebit, demn de atenția cercetătorului, cu atât mai mult cu cât aici nu s-a renunțat niciodată la această veche ocupație secundară tradițională, chiar dacă nu mai are amploarea de odinioară.

IV.2.2. Lucrul la pădure

Oameni harnici și întreprinzători, locuitorii din zona etnografică Ineu erau ocupați pe întreaga perioadă a anului cu tot felul de munci auxiliare sau complementare ocupațiilor de bază mai sus-amintite. Între acestea s-a numărat și lucrul la pădure, mai ales în acele părți ale zonei care erau acoperite cu o vegetație forestieră bogată, ce justifica o astfel de activitate.

După terminarea muncilor agricole de toamnă, numeroși iobagi plecau la pădure ca muncitori „*stânjânari*” („*stânjânul*”= unitate de măsură echivalentă unui metru ster lemne de foc fasonate). Unii erau cioplitori de doage, iar mai târziu de „*sclipuri*” (= traverse, n.n.). Alții erau „*cărbunari*”, adică lucrau la obținerea cărbunilor din lemn (mangal) prin arderea mocnită a lemnului în bocșe, numite „*milheri*”. Alții târau lemnele cu țapina pentru a le încărca, purtând numele de „*țapinari*”. Alți iobagi lucrau la trasul lemnului cu cai, lucrare numită „*corhănit*” și săvârșită astfel: în „*inima*” (= mijlocul, n.n.) trunchiului de lemn tăiat se bătea un cui de fier de care se atașa o „*cârceie*” prevăzută cu un lanț, legat, la rândul lui, de „*hamfăul*” cailor.

În pădurile din împrejurimile Monesei, transportul lemnului fasonat s-a efectuat – în secolele XVIII-XIX – în funcție de configurația terenului, cu ajutorul „*vălaielor*”, „*goangăi*”, drezinei și căruțelor.

Ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a ușurat considerabil deplasarea și transportul materialului lemnos. Construirea căii ferate cu ecartament îngust Sebiș – Moneasa (cu ramificații pe Valea Megheș, Boroaia, Valea Lungă și Ruja), a marcat perioada modernizărilor și inovațiilor în derularea exploatărilor forestiere din zona etnografică Ineu. Cerințele crescânde de material lemnos pentru susținerea micilor

centre industriale din Sebiș, Bocsig, Pâncota și Arad au determinat intensificare exploatărilor în pădurile acestei zone.

Deceniul șase al secolului XX a marcat mecanizarea lucrărilor de mecanizare și transport a masei lemnoase de aici. Fierăstraiele manuale au fost înlocuite cu cele mecanice (drujbe), „goangele” cu funicularile, iar transportul cu atelaje cu tractoarele; în locul căii ferate, s-au amenajat drumuri forestiere. Tehnologia modernă a încurajat specializarea lucrătorilor la pădure în drujbiști, tafiști, tractoriști și șoferi trolști.

IV.2.3. Albinăritul

Relieful variat, clima blândă și flora bogată în plante nectaro-polenifere au făcut ca zona etnografică Ineu să fie prielnică și practicării albinăritului încă din timpuri îndepărtate, această îndeletnicire apărând, între ocupațiile tradiționale secundare ale locuitorilor zonei, mai întâi de toate, „ca o necesitate de trai a familiilor lor” și, abia mai apoi, pentru valorificarea comercială a produselor apicole specifice (în principal miere și ceară). Mierea a constituit – și aici - nu doar un aliment, ci și un medicament important, iar ceara a fost furnizorul de lumină preferat, până la descoperirea mijloacelor moderne de iluminat.

Inițial, în spațiul etnografic analizat de către noi - ca și în alte teritorii similare, de altfel – albinele au trăit în stare sălbatică, în adăposturi naturale constituite, de regulă, din scorburi de copaci sau din cuiburi părăsite de păsări, localnicii recoltând mierea și ceara din fagurii descoperiți întâmplător în aceste „sălașe” primitive, fără a depune vreun efort special pentru îngrijirea albinelor. Ulterior, după o bună bucată de vreme, ele au fost aduse în gospodării, fiind adăpostite – în zona noastră de referință - în coșnițe, așezate în poziție verticală, de obicei, în fundul „tăleciului” (= grădinii, n.n.) sau la stupinele din poieni, livezi, vii etc.

În general, majoritatea gospodăriilor dețineau una, două sau trei coșnițe. Având, de obicei, formă conică (de căciulă, I.52)), erau confecționate din nuiele împletite pe verticală și lipite cu bălegar de vacă (bivol), în interior fiind încrucișate, la diferite nivele, mai multe „leațuri” pentru a le ușura albinelor făcutul fagurilor; în partea de jos, se afla urdinișul de acces, prevăzut, adesea, cu un podișor, situat la circa 10-15 centimetri de la nivelul poliței, ca să nu intre în coșniță diferite insecte, șoareci etc.

Pe timpul iernii, coșnițele se înveleau bine cu paie sau cu cârpe, pentru a fi protejate de frig și de îngheț, fiind dezvelite când se desprimăvăra: cel mai devreme la sărbătoarea Sfinții 40 de Mucenici (9 martie), iar cel mai târziu la Bunavestire (25 martie). Dacă nu rămâneau în grădină, coșnițele erau duse cu căruțele („cociile”) la locul ales pentru stupină, unde stăteau până toamna.

Vara, albinele roiau, căutându-și adăpost prin scorburile copacilor din păduri. Mulți roi erau descoperiți întâmplător de tăietorii de lemne, culegătorii de fructe de pădure sau de bureți, care încercau prinderea lor. În acest caz, seara – după ce albinele se adunau în scorbura copacului – se astupa gaura de la intrare, se reteza copacul deasupra scorburei și așeza acolo o coșniță. Se făcea, apoi, o altă gaură sub scorbura, pe care se introducea fum produs prin aprinderea unui burete uscat de gorun; agitate cu fum și zgomote, albinele intrau în coșniță, care era legată, pentru a nu mai putea să scape. Dacă se afla miere în respectiva scorbura, se putea lua, astfel, fără nici un pericol. În situația în care roiul era găsit spre sfârșitul verii, deci după adunarea mierii, iar gășitorului nu-i trebuiau albinele, roiul era nimicit și se luau doar fagurii cu miere.

Uneori, albinele sălbatice din pădurile zonei etnografice Ineu nu erau descoperite întâmplător, ci erau căutate intenționat, sub forma unei vânători numite „bărcuit”. Vânătorii de albine sălbatice sau „bărcuitorii” porneau în căutarea acestora, de regulă, toamna, având cu ei câte un „tânier”(= farfurie plată) cu miere, pe care-l așezau pe vreun butuc sau jos, în iarbă, pentru a fi zărit de albinele venite în căutarea hranei. Era suficient ca una sau câteva albine sălbatice să descopere mierea pentru ca, după scurt timp, suratele lor, repede anunțate, să apară în grup. După ce se hrăneau cu miere, împovărate, zburau către stup. „Bărcuitorii” le urmăreau atent zborul, le aflau sediul și le vânau, întrebuintând, de obicei, același procedeu descris mai sus. Se mai întâmpla, câteodată, ca cei ce urmăreau albinele să umble zile întregi fără să le afle sediul sau să nu ajungă, în pădure, ci în gospodăria cuiva care avea stupi...

Mierea se recolta în mai multe etape: după înflorirea pomilor fructiferi (intervalul 10-28 aprilie), după înflorirea salcâmului (perioada 10-25 mai), după înflorirea teiței și a teiului (între 25 iunie-10 iulie)

– când se luau o parte din fagurii stupilor mai buni, care aveau mai multă miere, sau se sacrificau unul sau doi stupi, omorându-se albinele prin afumare cu fum de pucioasă și luându-se toți fagurii, pentru a se asigura, astfel, mierea și ceara necesară peste an. Cel mai adesea, însă, recoltatul mierii avea loc spre sfârșitul lunii august și începutul lunii septembrie (odată cu apariția manei de pe frunzele de cireș, prun, stejar etc.).

Extragerea mierii se făcea prin utilizarea unei tehnici simple, care presupunea următoarele operațiuni: tăierea coșniței în partea superioară, la aproximativ 5 centimetri de la vârf, izgonirea albinelor cu fum de iască, desprinderea fagurilor din coșniță cu ajutorul unui cuțit special (prevăzut cu un mâner de circa 3 palme, în care era introdusă o lamă de tăiat, îndoită la capăt, ca să se poată trage fagurii) și tăierea căpăcelor de la celulele cu miere. La început, fagurii se storceau cu mâna goală sau se puneau într-un tifon curat, după care erau presați cu mâna; ulterior, după apariția stupilor sistematici, alcătuiți din adevărate căsuțe cu casete și rame, mierea era / este extrasă cu mașina centrifugă, fără să se distrugă fagurii. Mierea obținută se păstra în vase de lemn sau în oale de lut și se folosea în alimentație și în tratarea diferitelor boli (răcelilor, în general), iar cea care prisosea se vindea.

După extragerea mierii, fagurii se fierbeau în căldări de aramă până se topeau, iar fiertura se turna într-un vas cu apă rece. Ceara se aduna deasupra apei, care o răcea și o întărea, formându-se așa-numita „*turtă de ceară*”. Ceea ce rămânea sub „*turta de ceară*” se fierbea din nou, cu puțină apă, ca să se separe impuritățile din ea și să se poată turna în diferite forme. Fiertura se introducea într-un săculeț din pânză de cânepă, de formă conică, care se sprijinea pe o scândură înclinată. Capătul inferior al scândurii era așezat într-o troacă umplută cu apă rece, iar capătul superior era proptit în pieptul celui care o utiliza. Fiertura din pânză se presa pe scândură cu ajutorul unui sucitor; ceara trecea prin pânză și curgea în apa rece, făcându-se sloi. În pânză rămânea „*voștina*”, care mai conținea atât ceară, cât și miere, fiind colecționată, în general, de către „*cerarii din Ardeal*”, pentru a fi folosită – în urma prelucrării - la obținerea de ceară pură, precum și la prepararea *miedului* – o băutură dulce, apreciată la români încă din cele mai vechi timpuri. Ceara se întrebuinta, cu precădere, la fabricarea lumânărilor (folosite atât în iluminat, cât și în cult), la tratarea unor afecțiuni dermatice (drenarea puroiului și vindecarea rănilor, de pildă), iar din secolul XX, odată cu apariția stupilor sistematici, și la confecționarea fagurilor artificiali, meniți să ușureze munca albinelor în aceste locații.

Pe lângă miere și ceară, dat fiind rolul albinărinăului în medicina tradițională, în zona etnografică Ineu se mai recoltau și alte produse apicole cu efect terapeutic, precum: *lăptișorul de matcă* (eficient pentru cei vârstnici și pentru cei anemici, cu diferite afecțiuni), *propolisul* (medicament atât pentru albine, cât și pentru om, grație însușirilor sale antibiotice, cicatrizante, cu acțiune imunologică și antiseptică), *veninul* (utilizat pentru tratarea unor forme de reumatism sau stări alergice) ș.a. Apicultorii care dețineau astfel de produse erau socotiți „*farmacisții satelor*”, nu puțini fiind cei ce le solicitau – contra cost - pentru remedierea unor probleme de sănătate.

IV.2.4. Vânătoarea

Vânătoarea are o veche tradiție pe teritoriul zonei etnografice Ineu, dată fiind, pe de o parte, bogăția fondului cinegetic al zonei în toate compartimentele ei altimetrice, iar, pe de altă parte, importanța acestei îndeletniciri în suplimentarea resurselor de hrană și în confecționarea articolelor de îmbrăcăminte, precum și în protejarea perimetrelor agricole, pastorale și casnice de stricăciunile păsărilor și fiarelor sălbatice.

Se poate afirma că, în spațiul nostru de cercetare, practicarea vânătorii și perfecționarea mijloacelor de vânat au fost impulsionate mai mult de necesitatea apărării culturilor agricole, a turmelor de la stână și animalelor domestice contra sălbăticiunilor ierbivore sau omnivore (ca: viezurele – *Meles meles*, mistrețul – *Sus scrofa attila* etc.), a celor carnivore sau omnivore (precum: lupul – *Canis lupus*, vulpea – *Vulpes vulpes*, dihorul – *Putorius putorius* etc.) și a păsărilor răpitoare (cum ar fi: uliul – *Accipiter gentilis*, gaia – *Milvus milvus*, cioara – *Corvus frugilegus*, țarca – *Pica pica* ș.a.) decât de procurarea de carne și/sau piei, blănuri ori pene, pentru care erau vâdate, cu foarte mare rețineră, cerbul comun (*Cervus elafus*), căprioara (*Capreolus capreolus*), iepurele (*Lepus europaeus*), veverița (*Sciurus vulgaris*), vidra (*Lutra lutra*), râsul (*Lynx lynx*), fazanul (*Phasianus colchicus*), rața sălbatică (*Anas platyrhynchos*), gâsca sălbatică (*Anser segetum*) ș.a.

În arealul etnografic Ineu se vâna, cu predilecție, în pădurile din Munții Codru-Moma, pe Dealurile Codrului, Momei, Tauțului, Cuiedului, Almășului, în Câmpia piemontană etajată a Târnovei, precum și în luncile largi ale Crișului Alb, Teuzului și Cigherului, folosindu-se nu doar arme obișnuite de luptă (arcuri, săgeți, sulite, lănci, săbii etc., iar mai târziu arme de foc cu praf de pușcă), ci și o serie de sisteme tradiționale, cu construcție simplă, dar ingenioasă, care facilitau prinderea vânatului. Sistemele tradiționale de vânatoare cele mai frecvent uzitate în zona etnografică Ineu au fost: capcanele sub formă de groapă, cursele din lemn și lațurile.

IV.2.5 Pescuitul

În zona etnografică Ineu, pescuitul – o altă străveche îndeletnicire tradițională, facilitată aici de bogăția rețelei hidrografice și a faunei ihtologice – a fost și este considerat o ocupație secundară menită a completa resursele de hrană a locuitorilor zonei sau a oferi clipe de relaxare și destindere practicantilor, fiind practică aici din vremuri străvechi.

În această zonă, pescuitul tradițional s-a practicat – și se mai practică încă sporadic – pe cele mai importante cursuri de apă (Crișul Alb, Canalul Morilor, Teuz) și pe afluenții lor, în lacul de acumulare permanentă al barajului Tauț, precum și în câteva pescării sau păstrăvării special amenajate, principalele specii de pești fiind: cleanul (*Leuciscus cephalus*), mreana (*Barbus barbus*), scobarul (*Chondrostoma nasus*), somnul (*Silurus glanis*), știuca (*Esox lucius*), crapul (*Cyprinus carpio*), bibanul (*Perca fluviatilis*), carasul (*Abramis brama*), păstrăvul (*Salmo trutta fario*) etc.

Metodele (procedeele) și uneltele tradiționale de pescuit uzitate în zona etnografică Ineu erau:

- prinderea peștelui cu mâna goală;
- prinderea peștelui prin zăgăzuirea apei cu ajutorul stăvilarelor;
- prinderea peștelui cu unelte de metal (undița, șirul, furculița);
- prinderea peștelui cu unelte din nuiele (coșul obișnuit, coșul simplu cu coadă);
- prinderea peștelui cu unelte din plasă (plasa de mână, sacul, crâsnicul cu coadă, prostovolul).

Majoritatea acestor metode și ustensile tradiționale de pescuit nu mai sunt utilizate astăzi în zona etnografică Ineu decât ocazional, dispariția lor din uzul curent fiind determinată de o serie de cauze, precum: numeroasele interdicții impuse de autoritățile statului în scopul protejării fondului piscicol al zonei, reglementarea cursurilor apelor, apariția în comerț a unor ustensile moderne de pescuit etc.

V. INDUSTRII ȚĂRĂNEȘTI TRADIȚIONALE

Un loc important în economia zonei etnografice Ineu din județul Arad l-au ocupat – și-l mai ocupă, într-o anumită măsură – industriile țărănești tradiționale legate de măcinarea cerealelor, de prelucrarea lemnului, a textilelor din lână și a plantelor oleaginoase, de fierberea fructelor etc., apărute și dezvoltate în raport direct cu ocupațiile de bază și evoluția relațiilor de schimb, în cadrul structurilor economico-sociale ale zonei.

V.1. Canalul Morilor și locul său în economia zonei

Explozia demografică din Comitatul Arad de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, asociată cu majorarea suprafețelor agrare, cu dezvoltarea și diversificarea tehnologică a lucrărilor agricole, a dus la o creștere a producției cerealiere fără precedent. Una din consecințele ce decurgea din această stare de fapt era, între altele, și necesitatea înființării unor mori performante, capabile să asigure măcinatul cerealelor (grâu, alac, orz, ovăz, secară, mei și porumb).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în bazinul hidrografic al Crișului Alb puteau fi întâlnite numeroase mori de apă cu aducțiune superioară pentru măcinatul cerealelor. Pentru a le asigura apa necesară – chiar și la debite mici – s-a procedat la bararea transversală a albiei râului prin construirea unor garduri de nuiele care, pe timpul inundațiilor de primăvară, îndeplineau rol de obstacol, având însă consecințe negative în privința capacității de evacuare a apei, amplificând astfel artificial surplusul de apă. Din acest motiv, morile ridicate în albia Crișului Alb erau adesea distruse de viituri. Râșnițele de mână nu puteau face față cererii mari de făină, iar mori de vânt existau doar la vest de Chișineu-Criș, tot acolo funcționând și câteva mori cu tracțiune animală, extrem de căutate mai ales pe timp de iarnă, când apele erau înghețate. De asemenea, dese inundații care se

produceau în zonă, ca urmare a revărsărilor Crișului Alb și a afluenților săi, cauzau pagube, sărăcie și disperare în rândul locuitorilor.

Drept urmare, în anul 1830, dr. Beszedes Josef – renumit inginer constructor și om politic important al Ungariei acelor vremuri– propune devierea surplusului de apă din Crișul Alb prin săparea unui canal, care, urmărind curba de nivel din sudul râului, să străbată Țara Zărandului și Câmpia de Vest de la Buteni până la Vărșand, unde să revină în Crișul Alb. Vechile mori de apă țărănești de pe Crișul Alb ale căror praguri de captare contribuiau la împotmolirea albiei trebuiau demolate și înlocuite cu 15 mori pentru cereale, puse în mișcare de 54 de roți, proiectate să funcționeze pe canalul ce urma să curgă gravitațional, paralel cu cursul râului mai sus amintit.

Pe lângă evitarea dezastrelor naturale (a inundațiilor), ținerea sub control a debitelor râurilor și pâraielor din întreg bazinul Crișului Alb, precum și construirea de stabilimente industriale cât mai moderne cu puțință acționate de forța motrice a apei (mori în principal, dar și vâltori, pive de bătut postav, prese de ulei etc.), construirea acestui canal mai prezenta și o serie de alte avantaje, cum ar fi:

- creșterea producției agricole, prin evitarea pagubelor cauzate de inundații, dar și de secetă;
- impulsivizarea cultivării legumelor destinate pieții, prin mărirea productivității parcelelor irigate;
- stimularea producției de orez, prin posibilitatea amenajării de mari întinderi inundabile controlate;
- amenajarea de heleșteie pentru o piscicultură de mare randament;
- posibilitatea realizării unei căi de transport pe apă de la estul la vestul Comitatului Arad ș.a

Al III –lea ca importanță în ierarhia lucrărilor hidrotehnice proiectate și realizate de Beszedes Josef, așa precum el însuși mărturisea, Canalul Morilor a fost primul canal din țară construit exclusiv cu scopuri industriale. Sub conducerea excepționalului și neobositului inginer, construirea canalului a demarat în septembrie 1833, luându-se ca reper malul stâng al Crișului Alb, când mai aproape, când mai departe de albia râului, în funcție de cotele de nivel, dar și de situarea proprietarilor care urmau să fie copărtași în exploatarea lucrării.

Săparea canalului a început din dreptul localității Buteni, unde s-a construit prima dintre mori, care, datorită dimensiunilor sale impresionante, avea să fie cunoscută sub numele de *Moroacă*. După ce această moară a fost construită și echipată cu toate instalațiile necesare (2 roți hidraulice cu aducțiune inferioară, praguri, grătare, șanțuri de aducțiune, jgheaburi, stăvilare, vanete, instalație de măciniș etc), s-a trecut la săparea canalului de aducțiune din albia Crișului Alb până la moară. Odată pornită *Moroaca*, apa propulsată de roțile hidraulice ale morii curgea la vale, prin șanțuri anume săpate, și revenea în albia Crișului Alb.

În luna mai a anului 1834, la 2 kilometri în amonte de Buteni, în locul numit *Zugău*, s-a amenajat „*împărțitorul de ape*”, adică o priză sau un baraj de fund, pentru dirijarea (devierea) unei părți din apa râului spre vest, într-un spațiu de acumulare. De aici, printr-un sistem de stăvilare din lemn, debitul apei avea să fie reglat la 1,5- 2 metri cubi / secundă și condus în canalul propriu-zis, construit pe sistem deschis, asigurându-se astfel buna funcționare a morilor aferente.

După ce această moară a fost construită și echipată cu toate instalațiile necesare (2 roți hidraulice cu aducțiune inferioară, praguri, grătare, șanțuri de aducțiune, jgheaburi, stăvilare, vanete, instalație de măciniș etc), s-a trecut la săparea canalului de aducțiune din albia Crișului Alb până la moară. Odată pornită *Moroaca*, apa propulsată de roțile hidraulice ale morii curgea la vale, prin șanțuri anume săpate, și revenea în albia Crișului Alb.

În luna mai a anului 1834 , la 2 kilometri în amonte de Buteni, în locul numit *Zugău*, s-a amenajat „*împărțitorul de ape*”, adică o priză sau un baraj de fund, pentru dirijarea (devierea) unei părți din apa râului spre vest, într-un spațiu de acumulare. De aici, printr-un sistem de stăvilare din lemn, debitul apei avea să fie reglat la 1,5- 2 metri cubi / secundă și condus în canalul propriu-zis, construit pe sistem deschis, asigurându-se astfel buna funcționare a morilor aferente.

Unele mori au fost edificate prin devierea temporară a apei canalului principal, fapt ce a făcut ca lucrările de construire a morilor și a canalului să se desfășoare în paralel. Ca o regulă generală, morile erau date în funcțiune din amonte înspre aval, îndată ce apa canalului ajungea la ele. Tot pentru a se evita perturbarea regimului hidrologic al Canalului Morilor, pe sub albiile unor râuri, precum Valea Hodișului,

Cigher și Matca, au fost amenajate, într-un mod foarte ingenios, la Bârsa și Seleuș, traversări subterane de tip „sifon” a debitului de apă din canal.

Lucrările de construire a Canalului Morilor s-au derulat între anii 1833-1840. Timp de 7 ani, aici a fost un imens șantier, care a atras forța de muncă din zonă. Lucrările au fost executate, desigur, cu tehnica primitivă a acelei vremi: săpatul cu hârlețul, cu budacul sau târnăcopul; aruncatul pământului cu lopata; transportul pământului cu roaba, cu targa, cu carul tras de boi sau bivoli ori cu căruța trasă de cai. Au fost investite 320.000 de zile de lucru plătite și 30.000 de zile gratuite. În unele localități au fost organizate chiar procesiuni religioase, cu icoane și prapori, pentru a se aduce mulțumiri Domnului și a se sfînti lucrarea.

La 5 noiembrie 1840, canalul a fost umplut cu apă pe toată lungimea sa, fiind, totodată, puse în mișcare și 13 mori construite din cele 15 câte fuseseră, inițial, proiectate. Ridicate pe două sau chiar trei nivele și echipate cu turbine hidraulice de tip *Francisc* sau *Banky*, marca *Ganz*, morile funcționau și în timpul iernii, apa din canal neînghețând decât foarte rar, la temperaturi extrem de scăzute. Aceste mori au măcinat făina cunoscută în comerțul internațional, ca și „făina de calitate foarte bună de la Arad”.

Dimensiunile construcției puteau stârni admirația acelor vremuri (91,9 kilometri lungime, 24 metri lățime și 12 metri adâncime), având punctul de pornire în amonte de Buteni, iar cel terminus la intrarea în localitatea Vârșand, revenind, în final, prin Canalul Ciohoș, în Crișul Alb (). De forma unei uriașe litere „S”, canalul cuprinde două segmente: *cursul de sus* – porțiune de aproximativ 30 de kilometri, care străbate de la sud-est la nord-vest zona etnografică Ineu – stând în legătură cu 15 pâraie, 5 heleșteie și 7 mori (Buteni, Bârsa, Aldești, Mânerău, Bocsig, Bocsig – Bălușca și Ineu-Mocrea); *cursul de jos* sau partea de câmpie, care se întinde pe restul de aproape 60 de kilometri, având 10 deschizături, 2 legături între brațele canalului și 6 mori (Seleuș, Pilu, Socodor, Șiclău, Nădab-Șimand, Zărand-Olari).

Indiscutabil, Canalul Morilor poate fi socotită o lucrare excepțională, una dintre construcțiile hidrotehnice cele mai reușite din Europa celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Ba chiar mai mult decât atât, în perioada amintită, a fost prima și cea mai importantă lucrare tehnică multifuncțională de gospodărire a apelor realizată în bazinul carpatic, demnă de admirația și de cinstirea posterității.

Dintru început, construirea *Canalului Morilor* a avut - așa precum s-a arătat mai sus - o motivație economică majoră; zona pe care o traversa fiind una agricolă, preponderent cultivată la acea vreme cu cereale, ampla construcție trebuia, în principal, să pună în funcțiune – prin debitul constant de apă pe care-l asigura – un număr mare de mori pentru măcinatul cerealelor. Și astăzi, după mai bine de 150 de ani de la inaugurarea sa, *Canalul Morilor* este esențial pentru dezvoltarea agricolă a aceleiași zone, chiar dacă, între timp, și-a schimbat destinația principală.

După 1950, prin introducerea curentului electric și în mediul rural, energia electrică a suplinit încet-încet energia apei din canal, construirea altor mori nemaifiind dependentă de traseul acestuia. S-a ajuns, astfel, la diminuarea considerabilă a importanței morilor de pe canal, iar mai târziu chiar la abandonarea lor completă; în prezent, *Canalul Morilor* nu mai pune în mișcare nici o moară, ultima care a funcționat fiind „*Moroaca*” din Buteni, până la moartea morarului din anul 1999.

Treptat, apa canalului a început să primească noi utilizări. De pildă, la moara de la Mocrea, după anul 1982, prin repararea și repunerea în funcțiune a vechii turbine, s-a amenajat o microcentrală cu $P_i = 15\text{kW}$, închisă, însă, și ea după 1992.

În ultimii ani, Canalul Morilor a devenit un adevărat „*rai al legumelor și al pescăriilor*”. Mulți dintre localnicii care au avut șansa să aibă pământ în vecinătatea lui, fie s-au apucat de legumicultură – apa pentru irigații fiindu-le la îndemână – fie și-au amenajat pescării, apa din heleșteie provenind tot din canal și deversându-se, în majoritatea cazurilor, în Crișul Alb. Mai amintim și faptul că forța apei de pe *Canalul Morilor* este folosită și pentru producerea răchiei (vinarsului), prin intermediul unor distilării mecanice (cazane de pălincă) amplasate în proximitatea acestei curgeri de apă, precum cele de la Bârsa, Aldești, Bocsig, Ineu etc.

Starea actuală a *Canalului Morilor* este, din păcate, una dezastroasă. Morile, atât de cunoscute altădată, au fost dezafectate și lăsate în paragină. Câteva dintre ele, mai norocoase, au primit, ulterior, altă

destinație, fiind transformate în depozite sau locuri de agrement. Cele mai multe sunt, însă, ruine tăcute, martore sinistre ale fâlniciei de odinioară.

Rețeaua hidrografică cu debit bogat ce străbate zona etnografică Ineu au făcut posibilă funcționarea și a altor mori de apă decât cele de pe *Canalul Morilor*, la parametri tehnici destul de ridicați, în stare să asigure o bună capacitate de producție. Este vorba de mori cu aducțiune superioară, echipate cu roți cu cupe, în cadrul cărora apa cădea de sus, dintr-un jgheab, făcând să se învârtă roata, atât datorită vitezei, cât și a greutateii apei căzută în cupe. Amenajarea unor astfel de mori a fost destul de greu de realizat: pe de o parte, pe lângă lângă forța curentului de apă, trebuia să existe și o diferență de nivel între moară și canalul de aprovizionare cu apă; pe de altă parte, datorită costurilor mari, pe la anul 1600 construirea unei mori costând între 40-60 de florini.

În ceea ce privește morile de apă din zona etnografică Ineu, cea dintâi inventariere a lor apare într-o conscriere din anul 1721, din care aflăm că în 16 sate din provizoratul Beliu – ce aparțineau domeniului Episcopiei romano-catolice de la Oradea – erau consemnate doar 4 mori (la Archiș, Botfei, Groșeni -2), după fiecare moară stăpânul de pământ încasând o taxă de 3 florini renani. În realitate însă, numărul lor trebuie să fi fost mult mai mare, întrucât, în conscrierea respectivă, nu sunt amintite mori în unele localități (ca, de pildă, Hășmaș) unde existau mori de apă mai înainte de 1721.

În anii următori, se înregistrează o creștere deosebit de spectaculoasă a numărului morilor în așezările rurale din jurul Beliuului. De fapt, între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, morăritul pe apă practicat în zona etnografică Ineu, în afara *Canalului Morilor*, va atinge perioada de apogeu, numărul morilor diminuându-se apoi drastic, începutul secolului XXI nemaigăsind în uz pe nici una dintre ele. Ultima moară pe apă din această zonă care a măcinat a fost cea de la Botfei, închisă în anul 2000, odată cu moartea morarului Ioan Burcă, zis *Kennedy*, îngropat chiar pe dâmbul de deasupra morii sale.

V.3. Mori „seci”

În paralel cu morile de apă, în zona etnografică Ineu au existat cu siguranță, încă de timpuriu, și mori „seci” sau „uscate”, acționate prin tracțiune animală, însă, spre deosebire de morile de apă, documentele nu le consemnează decât foarte rar, probabil și datorită randamentului scăzut al acestora, slab aducător de venituri. De pildă, într-o conscriere din anul 1848, se arată că, în 12 sate din jurul Beliuului, funcționau 47 de mori de apă și 6 „mori seci” (din care 4 erau la Archiș), fără a se preciza, în cazul celor din urmă dacă erau puse în mișcare de cai, boi sau măgari.

„Morile seci” au dispărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, lăsând în urmă doar amintirea existenței lor de odinioară, fără a se păstra nici măcar o imagine – fie chiar sumară – a felului în care arătau.

V.4. Joagăre hidraulice

Prezența pădurilor și a unei bogate varietăți de specii arborescente în zona etnografică Ineu – mai ales în partea nord-estică și sudică a acesteia - a făcut ca în cadrul industriilor țărănești locale să se regăsească și preocuparea pentru valorificarea materialului lemnos din zonă, în special sub formă de materiale de construcție (grinzi, scânduri, bârne, leături etc). În acest scop, au apărut aici, încă de prin secolul al XVIII-lea, ingenioase instalații hidraulice - fierăstraie sau joagăre, numite și „mori de scânduri” – utilizarea lor fiind posibilă datorită existenței unei rețele de ape curgătoare propice amenajării unor astfel de gatere.

Principiul de bază după care funcționau acestea constau în transformarea mișcării de rotație – imprimată de forța hidraulică a râurilor pe lângă care erau construite – în mișcare de translație (de „*du-te-vino*”) necesară pentru realizarea tăierii (secționării) trunchiurilor buștenilor pe verticală. Elementele componente ale unui joagăr hidraulic erau: roata de apă, axul și roata dințată prin care acționat un jug ce avea fixat pe el fierăstrăul propriu-zis. Instalația era adăpostită de o construcție ridicată din grinzi și acoperită cu scânduri (șindrilă), lângă care se afla, de regulă, și locuința meșterului tăietor. În vederea debitării, meșterul se folosea de un instrumentar destul de simplu, pentru fixarea buștenilor întrebunțând: cuie, scoabe, icuri etc., iar pentru manevrarea acestora: țapine, pârghii, rângi ș.a.

Cel dintâi fierăstrău hidraulic despre care se face mențiune documentară în zona etnografică de care ne ocupăm a funcționat o perioadă de timp, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în provizoratul Beliu, probabil la Groșeni.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea este atestată, în același provizorat Beliu, o altă moară / gater pentru tăiat scânduri - cea de la Botfei, avându-l ca prim proprietar pe Ioan Popa. Ea deservea satele din apropiere și nu numai, aprovizionarea cu material lemnos (cu trunchiuri de copaci) făcându-se de către iobagi, în contul obligațiilor feudale. La joagărul din Botfei se tăiau mai ales scânduri sau grinzi de esențe tari (stejar, fag, iar mai târziu și din nuc și cireș). Nu ne este cunoscută data când a încetat să mai funcționeze.

V.5. Vâltori și pive

Meșteșugul vâltoritului și a piuăritului s-a născut în cadrul industriei casnice textile, apariția lui fiind legată direct de necesitatea confecționării pieselor de port grose, din lână, pentru anotimpurile reci, precum și a unor țesături călduroase de interior.

În vederea realizării unor țesături de o cât mai bună calitate, prelucrarea lânii presupunea un șir de operații destul de anevoios. După tunsul oilor, urma spălătul lânii, scârmănatul, torsul, țesutul, „îngroșatul” în vâltoare sau la piuă, operație ce se chema „dubit”. Prin spălări repetate, textilele din lână deveneau mai dense și mai durabile în comparație cu pânza țesută în război, care era mai rară și mai puțin rezistentă.

Pentru țesăturile mai groase (cergi, de pildă), ce se doreau a fi „mițoase”, se folosea vâltoarea, numită în zonă și „ștează” – o instalație tehnică țărănească, de formă tronconică, cu baza mare în partea superioară, realizată din scânduri mai înguste la capătul de jos, așezate roată pe cercuri de lemn și prevăzute în partea de sus cu spații libere, care înlesneau scurgerea apei când aceasta depășea nivelul necesar. Sistemul de alimentare cu apă se compunea dintr-un jgheab din scânduri, așezat în plan înclinat, prin intermediul căruia șuvoiul de apă cădea oblic în interiorul vâltorii, imprimând țesăturilor o mișcare de rotație. Datorită forței jetului de apă, în vâltoare țesăturile mari erau „învălite”, adică îngroșate.

La piuă erau duse pentru îngroșat țesăturile din lână, din care – prin „batere”, sub acțiunea apei – se obținea „pămura” (= postavul, n.n.) ce se întrebuița la confecționarea articolelor de îmbrăcăminte mai subțiri (așa-zisele „țoluri”). Piuă constituie o instalație evoluată, mecanismul său de funcționare fiind alcătuit din perechi de ciocane („maie”) acționate de către o roată hiraulică, care, rotindu-se sub forța apei, imprima o mișcare rectilinie unui ax cu pene ce ridică alternativ ciocanele. Prin cădere, „maiele” loveau valurile de țesătură așezate în cavități adânci, săpate în trunchiuri masive de lemn. Capetele de jos ale ciocanelor aveau creștături în trepte care permiteau rotirea valului de țesătură, asigurând prelucrarea ei uniformă. Tot timpul prelucrării, variabil în funcție de felul țesăturii și de scopul căruia îi era destinată aceasta, valul textil era udat, succesiv, cu apă caldă și rece.

Pivele nu puteau fi amplasate pe orice apă curgătoare. Bunăoară, era nepotrivită construirea lor pe apele care aduceau mâl, pentru că postavul bătut, în loc să se albească, s-ar fi înnegrit, căpătând un miros care ar fi persistat vreme îndelungată. Pe de altă parte, chiar și un pârâu de munte, cu apă limpede în aparență, dar care aducea la vale nisip, fie el cât de fin, n-ar fi fost niciodată un loc prielnic pentru o piuă, pentru că postavul s-ar fi tăiat în timpul dubitului. De aceea, cei care ridicau pivele trebuiau să țină seama de aceste lucruri și să aleagă cu grijă sursa de apă aferentă.

În secolele XVIII-XIX, în unele sate din provizoratul Beliu existau mai multe astfel de instalații. Astfel, în anul 1733, la Groșeni erau 5 pive; în 1758, în 3 sate funcționau 13 pive (Comănești -1, Archiș -2, Groșeni -10); în 1794, avem 11 pive în 2 sate (Archiș -2, Groșeni -9); în 1815 existau 15 pive în 3 sate (Hășmaș -1, Archiș -4, Groșeni -10), iar în 1848 „băteau” 14 pive în 2 sate (Archiș -6, Groșeni -8). De asemenea, prezența la Botfei a toponimului „Valea Ștezelor”, ne determină să credem că și aici existau, odinioară, mai multe pive; din păcate, din lipsa datelor, nu putem aduce mai multe informații.

V.6. Oloinițe

Cultivarea și răspândirea, începând cu secolul al XVIII-lea, în zona etnografică la care ne referim și a plantelor cu semințe oleaginoase – în special a dovleacului (numit în zonă „ludae” sau „cucurbătă”)

și a florii-soarelui (denumită aici și „*rujă*”) – a reclamat, în mod imperios, prezența unor instalații tehnice țărănești pentru stoarcerea uleiului conținut de aceste semințe.

Așa au apărut oloinițele – presele sau teascurile de ulei – uzitate în oricare anotimp al anului, dar mai ales toamna și iarna, când era momentul cel mai prielnic pentru prepararea uleiului, semințele de dovleac și floarea-soarelui fiind atunci uscate. De regulă, se producea ulei doar pentru nevoile fiecărei gospodării în parte, rar existând posibilitatea valorificării surplusului în târguri sau piețe.

Pentru storsul uleiului, o bună bucată de timp s-au folosit în această zonă oloinițe („*oloiști*”) de mână. Prin intermediul lor, semințele de dovleac sau de rujă – prăjite, de regulă, în cuptorul de pâine – se băteau manual cu niște maie în forma literei *L*, numite „*cioace*”, apoi erau cernute cu sita, iar făina de semințe rezultată se introducea într-o scobitură cilindrică având capacitatea de 30 de litri, unde făina se presa cu un „*purece*”. Deasupra purecelui era o grindă care cobora cu ajutorul a două „*icuri*” ce apăsau „*purecele*”. „*Icurile*” erau lovite la capete cu două „*bocuri de lemn*”, legate cu două lanțuri groase de grinda de sus, sprijinită lateral pe doi stâlpi masivi de stejar.

Cu timpul, pentru urgentarea procesului tehnologic, oloinițele au fost acționate cu ajutorul cailor; în paralel, se foloseau și presele cu șurub, modul lor de funcționare fiind asemănător cu a celor utilizate pentru stoarcerea strugurilor.

Mai târziu, în unele sate – precum cele din provizoratul Beliu – a fost consemnată pentru o lungă perioadă de timp, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până la mijlocul secolului al XIX-lea, un număr mare de tescuri de ulei, fapt ce vorbește de la sine despre importanța lor în zonă. De pildă, la Groșeni, în anii 1794, 1808 și 1815, erau 3 teascuri, în 1840 -1 teasc, iar în 1848 - 2 teascuri etc.

Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, au apărut oloinițe mai productive, acționate de forța motrice a apei, funcționând pe lângă marile mori de apă, precum cele de pe Canalul Morilor de la Buteni sau Bocsig. Din păcate, din lipsa informațiilor, nu cunoaștem modul de funcționare al acestora.

Numărul instalațiilor tradiționale utilizate la stoarcerea semințelor oleaginoase s-a diminuat apoi treptat, odată ce posibilitățile financiare ale locuitorilor zonei le-au permis acestora să-și procure ulei produs pe cale industrială, pentru ca, în cele din urmă, ele să dispară complet.

V.7. Teascuri de struguri

Nu doar în ceea ce privește semințele oleaginoase s-a pus problema „*stoarcerii*” în arealul nostru etnografic, ci și în privința strugurilor, viticultura fiind practică în acest spațiu îndeosebi pe Dealul Mocrea, din preajma Ineului.

Cel mai vechi sistem de stoarcere a fost „*călcatul*”, adică zdrobirea lor cu picioarele într-un recipient de dimensiuni mai mari, numit „*cadă*”, cu prilejul culesului strugurilor sau a „*sireciului*”.

Instrumentul tehnic tradițional întrebuințat în acest scop rămâne, însă, teascul cu șurub la mijloc. „*Storcoiul*” sau „*șeităul*”, cum i se mai zice acestuia în limbajul popular al zonei, este, de fapt, un coș cilindric, având în mijloc un fus spiralat, pe care se înfiletează – manual sau cu ajutorul unei bări sau bârne orizontale - un șurub lat de lemn ori de metal, în așa fel încât – apăsând două teascuri - ciorchinii din coș să fie presați puternic și mustuiala să iasă, astfel, afară printr-un orificiu numit „*ciurcă*”.

Datorită dimensiunilor sale relativ reduse, a mobilității și a mânăuirii ușoare, acest tip de teasc poate fi întâlnit și astăzi în inventarul viticol al cultivatorilor de viță-de-vie din zona etnografică Ineu, dovedindu-și din plin utilitatea și fiabilitatea.

V.8. Cazane de răchie (vinars)

În zona etnografică Ineu o atenție deosebită s-a acordat, din vechime, nu doar viticulturii, ci și prelucrării produselor pomicole, pe lângă consumul alimentar, acestea fiind utilizate și ca materie primă pentru obținerea de băuturi alcoolice. Pe lângă vin, băutura cea mai cunoscută aici este *răchia* (sau „*răcia*”, în graiul popular), numită și „*vinars*”, un produs tradițional autentic care continuă să fie apreciat, în mod deosebit, și în prezent, în detrimentul altor „*tării*” apărute pe piața comercială.

În scopul producerii răchiei (vinarsului), pe lângă struguri, s-au folosit – și se folosesc și astăzi – prunele (mai puțin merele, perele, corcodușele, cireșele sau alte fructe), cultura prunului fiind una destul de răspândită în părțile colinare și premontane ale acestei zone, multe sate evidențiindu-se în documentele vremii prin numărul de pruni deținuți. Dintre soiurile de prune ce pot fi întâlnite în zona etnografică pe

care o prezentăm, amintim: „*bestrițe*”, „*roșii*”, „*grase*”, „*cărăndănești*”, „*botoșe*”, „*căcălețe*”, „*albuțe*” ș.a. La momentul coacerii depline, prunele se scutură („*se bat*”) cu o „*rudă*” (= prăjină, n.n.), apoi se depozitează – toate odată și nu pe rând! - în vase de lemn („*căzi*”), acoperite și adăpostite sub șoproane („*colne*”), unde fermentează între 2-6 săptămâni, în vederea distilării (fierberii). Pentru a se obține răchia cea mai bună, prunele fermentate sau „*borhotul*” se fierb(e) când fermentația este maximă; după aceasta, borhotul slăbește și scade puterea conținutului de alcool, care se evaporă. Momentul prielnic fiertului se cunoaște după mirosul caracteristic al borhotului. În satele din proximitatea Dealului Mocrea, unde există vii, borhotul mai provine și din ciorchinii de struguri rămași în urma stoarcerii lor în șeitău sau prin alte mijloace tradiționale, purtând numele de „*comină*”.

În zona etnografică Ineu alambicul destinat distilării borhotului se numește „*cazan*” sau „*căldare*”, desemnând o instalație *de făcut răchie (vinars)* amenajată fie în incinta unei gospodării, fie, cel mai adesea, de-a lungul unui curs de apă. Părțile componente ale „*căldării*” sunt aceleași ca în zonele etnografice vecine: focar, cazan, capac („*comanac*”), manivelă, conductă, condensator, vana de evacuare a reziduurilor vaporizate de alcool, serpentina, vasul pentru distilat.

Cazanul – confecționat din aramă, având o capacitate variabilă – e așezat pe un catlan de cărămidă în care se face un foc domol. Manivela pune în mișcare un ax, care, cu ajutorul unor pinioane, rotește în plan vertical o paletă pentru a nu se prinde borhotul de căldare. Țeava de cupru a cazanului trece printr-o printr-o cadă cu apă rece, unde se petrece fenomenul de condensare; vaporii de alcool, rezultați în urma fierberii borhotului, trecând prin țevile reci, se condensează și se transformă în stare lichidă. Lichidul obșinut după prima distilare, numit „*vodcă*” sau „*vinars odată*”, se golește într-un butoi sau cadă de lemn și se acoperă cu un capac, urmând a fi distilat a doua oară. Când are loc a doua distilare, „*capetele votcii*” se elimină. Prima oară curge „*arămia*”, care se pune de-o parte, într-o sticlă, fiind bună pentru frecții, apoi fiertul se continuă până când distilatul are o tărie de 17 grade, procesul de distilare încheindu-se acum. Distilatul tare de la început se combină cu distilatul cu tărie joasă de la urmă, dând o medie a răchiei între 45-65 de grade, în final fixându-se, după preferința producătorului, gradația dorită. În lipsa aparatului de măsurare a gradului de concentrație a alcoolului, stabilirea nivelului tăriei se făcea – și se face și astăzi – după reguli empirice, prin adausuri chibzuite a distilatului slab în cel tare, în funcție de anumite „*semne de stare a răchiei*” (mărimea bulelor, numite în zonă „*mărgele*”, pe care „*le ținea*” răchia, timpul de păstrare a lor, culoarea, gustul etc).

Cunoștințele necesare preparării răchiei (cum să fie borhotul și cât trebuia fiert, intensitatea focului, modul în care se stabilea tăria răchiei ș.a.) n-au fost și nu sunt lucruri la îndemâna oricui, ci ele sunt de competența „*căldărarului*”, care, de regulă, deține „*căldarea*” sau activează în cadrul ei și se ocupă de „*făcutul răchiei*”. Pentru faptul că îi folosea instalația și beneficia de ajutorul lui, cel care ducea borhotul la distilat îi plătea căldărarului, sub formă de taxă, o cotă parte din producție.

Potrivit documentelor de arhivă păstrate, în așezările rurale din jurul Beliului aflate pe domeniul Episcopiei romano-catolice de Oradea au funcționat, de-a lungul vremii, un număr mare de cazane, fapt ce evidențiază dezvoltarea meșteșugului producerii răchiei în aceste locuri.

Chiar dacă, în prezent, numărul cazanelor de răchie și a proprietarilor lor a scăzut considerabil față de secolele trecute, „*căldăraritul*” rămâne, totuși, un meșteșug a cărui tradiție continuă și astăzi, fiind poate cel mai răspândit meșteșug contemporan tradițional din zona etnografică Ineu, aproape neexistând localitate din această zonă în care să nu funcționeze cel puțin un cazan de răchie - amplasat fie de-a lungul *Canalului Morilor*, fie în preajma unei alte surse de apă, fie, pur și simplu, în vreo gospodărie particulară.

VI. MEȘTEȘUGURI TRADIȚIONALE

VI.1. Meșteșuguri tradiționale legate de prelucrarea lemnului

În lumea satului tradițional din zona etnografică Ineu – și nu numai – lemnul a fost, indiscutabil, materialul de lucru cu cea mai largă întrebuințare, lucru explicabil având în vedere numeroasele păduri care acopereau, odinioară, suprafețe întinse ale zonei, nu numai în regiunea de munte sau de deal, ci și de câmpie. Așa fiind, vreme îndelungată, majoritatea lucrurilor folosite de țăranii din zona noastră de observație - de la casă și anexe gospodărești până la masă, scaun, pat, lingură și multe alte obiecte de uz

casnic și gospodăresc – erau confecționate preponderent din lemn. Pentru fiecare obiect confecționat sau construcție realizată era preferat un anumit tip de lemn (de esență moale sau tare) ori un anumit tip de arbore (brad, ulm, tei, fag, stejar, plop, frasin etc.).

Dintre meșteșugurile tradiționale țărănești legate de prelucrarea lemnului practicate în satele din zona etnografică Ineu, amintim: **rotăritul, dulgheritul, lădăritul, șindrilitul, tâmplăritul, dogăritul, văsăritul** ș.a.

VI.2. Meșteșugul ceramicii

După lemn, materia primă poate cea mai mult folosită în lumea satului tradițional din zona etnografică Ineu a fost lutul, fiind prelucrat – încă din timpuri străvechi, așa după cum o atestă descoperirile arheologice din zonă (de la Moroda, Buteni, Clit) - sub formă de oale (vase) de diferite mărimi și întrebuințări, cahle, teracote și alte obiecte ceramice cu rol casnic, cultic sau decorativ, în centre de creație locale, cunoscute sau (încă) necunoscute de către literatura de specialitate.

Apărut și dezvoltat pentru a răspunde diverselor nevoi materiale și spirituale ale locuitorilor zonei, meșteșugul ceramicii – cu domeniile lui de manifestare - a fost practicat aici de către meșteri pricepuți, rămași în amintirea localnicilor înaintați în vârstă, multe dintre produsele realizate de ei având chiar valoare de document istoric, ca unele care vorbesc despre vremuri de mult apuse, despre oamenii, îndeletnicirile și obiceiurile lor.

Principalele domenii de concretizare a meșteșugului ceramicii din zona etnografică Ineu au fost: olăritul, confecționarea de cahle și de teracote.

VII.2.1. Olăritul

Cea mai mare parte a produselor ceramice confecționate în zona etnografică aflată în vizorul nostru le datorăm meșteșugului olăritului, răspândit în câteva localități recunoscute în zonă – și nu numai – pentru calitatea produselor respective și pentru iscusința meșterilor olari, precum cele de la **Beliu, Bochia, Sebiș, Drau, Cermei, Ineu și Bârșa**, ultimele două fiind cele mai importante.

VII.2.2. Confecționarea de cahle

Strâns legat de meșteșugul olăritului este cel al confecționării de cahle, adică a plăcilor de teracotă folosite la construirea sobelor (cuptoarelor) din gospodărie, unii meșteri de cahle fiind la origine olari sau practicând acest meșteșug în paralel cu olăritul.

Deși nu sunt menționate în literatura de specialitate, în zona etnografică Ineu pot fi, totuși, identificate două centre ceramice de producere a cahlelor – **Clit și Hășmaș** – după cum o arată și cercetările întreprinse de noi pe teren în localitățile mai sus-amintite.

VII.2.3. Confecționarea de teracote

Între produsele ceramice realizate în zona etnografică Ineu s-a numărat - temporar și la scară redusă - și **teracota**, obținută din argilă prin ardere în cuptoare la o temperatură joasă și întrebuințată, în special, la confecționarea sobelor de încălzit (așa-numitele „*sobe de teracotă*”) sau, mai rar, a unor obiecte ornamentale.

Mențiuni documentare despre producerea din vechime a teracotei în această zonă nu există. Cele orale coboară abia până în prima jumătate a secolului al XX-lea și ne fac cunoscut că, prin anii 1928-1930, lângă Beliu, la locul zis „*Pusta mică*”, existau – așa cum arătam în subcapitolul despre olărit - trei cuptoare de ars țiglă, cărămidă, plăci ceramice de pavaj și teracotă, materiale de construcție deosebit de solicitate atât de către beleni, cât și de locuitorii celorlalte sate din jur. O altă mărturie – de asemenea antemenționată – face referire la fabrica situată la hotarul dintre localitățile Beliu și Tăgădău, care a funcționat până în anul 1948 și care producea, între alte obiecte ceramice, și plăci de teracotă.

Teracotă smălțuită s-a făcut, sporadic, îndeosebi în ultimii ani ai secolului XX, și la Ineu, fără, însă, ca acest meșteșug să se dezvolte și să se perpetueze aici în anii secolului imediat următor.

VI.3. Sticlăria

În zona etnografică Ineu, la Beliu și (temporar) în proximitate, a funcționat – începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea – una dintre cele mai mari sticlării din sud-estul Europei, având o istorie pe cât de interesantă, pe atât de zbuciumată.

În jurul nașterii acestei sticlării s-au țesut o serie de legende. Una dintre ele ne spune că, în preajma anului 1727, lângă Veneția, s-a petrecut o cumplită dramă de familie. Giuseppe, care era un maestru sticlar la Murano, își ucide soția dintr-un acces de gelozie și o aruncă în Marea Adriatică. Frații victimei – Giovanni, Bonifanni și Valentino – se răzbună, ucigându-l pe Giuseppe. De teama represaliilor ulterioare, cei trei frați fug din Veneția și se stabilesc la... Beliu. Împrejurimile Beliului erau /și sunt bogate în zăcăminte de nisip cu un conținut ridicat de siliciu și cuarț. **Giovanni, Bonifanni și Valentino**, fiind ei înșiși meșteri sticlari, împreună cu cehul **Adamus Venczel**, pun la cale înființarea unei fabrici de sticlă, visul lor materializându-se, după multe peripeții în toamna anului 1727.

După 12 ani de la înființare, în anul 1739 sticlăria - „*huta vitriaria Beliensis*”, cum era menționată în documente - își încetează activitatea. Printr-un act din 23 octombrie 1741, episcopul romano-catolic Nicolae Csaki de la Oradea – stăpânul de pământ din vremea aceea - îi trasează șpanului din Beliu sarcina de a ridica o altă manufactură de sticlă în hotarul satului Groșeni. Noua locație, situată între localitățile Groșeni și Hășmaș – fapt pentru care manufactura apare în unele documente ca aparținând când de una, când de alta (mai frecvent de Hășmaș) – va fi construită în intervalul noiembrie 1741-16 mai 1742, fiind numită de către localnici „*iegărie*”, întrucât acolo se produceau vase de „*iagă*”, adică de sticlă; la mai puțin de 10 de la edificare, va fi incendiată, se pare în timpul mișcărilor țărănești izbucnite în zonă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, ca urmare a creșterii alarmante a obligațiilor feudale. Reconstruită, în 1751, în același loc, va fi mutată din nou – din considerente de strategie economică – în jurul anilor 1780-1783 la Beliu, pe „*Dealul de iegărie*”, pentru a fi mai aproape și de drumul de acces spre comitatul Arad, unde va funcționa până în primele decenii ale secolului XX.

În ceea ce privește producția realizată în cadrul manufacturii de sticlă de la Hășmaș și mai apoi de la Beliu, aceasta era alcătuită, în principal, din 4 categorii de produse: ochiuri de sticlă (folosite ca geamuri de fereastră), tablă de sticlă pentru geamuri, sticlă scobită obișnuită utilizată pentru diverse vase și obiecte (de la pahare, amfore, sfeșnice, candelabre lămpi de petrol, până la vase farmaceutice de diferite mărimi) și cristal (obișnuit sau incolor, simplu ori gravat, sub formă de pahare, vase, candelabre etc.). Sticlăria fabricată la Beliu a pătruns, în scurtă vreme, în tot apusul Europei, unele servicii de pahare de cristal de Beliu ajungând și pe la curți împărătești, ca, de exemplu, la cea a lui Napoleon al III-lea al Franței. În funcție de calitatea produsului, sticla putea fi incoloră, colorată (în galben sau albastru) și verde (denumită și „*sticlă pentru butelii*”).

Apogeul manufacturii de sticlă de la Beliu a fost, se pare, începutul secolului al XX-lea, când avea în jur de 1.000 de muncitori și o producție foarte ridicată, ultimul proprietar fiind Gustav Dvoracek junior. A urmat, apoi, criza economică din 1928-1929 și fabrica s-a închis, pentru a fi „*trezită*” la viață un deceniu mai târziu, fiind cumpărată de un grup de asociați din localitatea Beliu, în frunte cu Gheorghe Ochiș. A funcționat, însă, doar un an. După terminarea celei de a doua conflagrații mondiale, sticlăria a mai produs câțiva ani, pentru a-și sista iarăși activitatea.

La 23 octombrie 1971, adică la aproape un sfert de mileniu de la prima șarjă turnată, fabrica de sticlă de la Beliu pulsa din nou, grație, în special, pasiunii unui inimos localnic – **Alexandru Ochiș** – care a dorit să o revitalizeze. La acea dată, unitatea era, însă, de 33 mai mică de la începutul secolului; totuși, cei 60 de oameni lucrau din plin pentru capacitatea pe care o mai avea sticlăria. Produsul de rezistență al fabricii era „*Roșul de rubin de Beliu*”, unic în țara noastră. Se mai făceau servicii de pahare, pești colorați, dar și alte articole de sticlărie. Activitatea derulată aici era, însă, mult prea restrânsă față de posibilitățile locale.

În anul 1981, fabrica și-a închis porțile, de data aceasta definitiv. Astăzi, totul a devenit o amintire, de care doar localnicii de vârstă a treia își mai aduc aminte cu adâncă nostalgie...

VI.4. Fierăritul

Prezența între resursele subsolului zonei etnografice Ineu și a minereului de fier, a dus la apariția în zonă a unor activități specifice legate de extragerea și prelucrarea acestei materii prime.

Cele mai vechi mențiuni documentare legate de prelucrarea minereului de fier extras din zona etnografică Ineu – cu predilecție din apropierea Munților Codru-Moma - în topitorii special construite în acest scop (precum cele de la **Moneasa, Dezna, Reștirata și Zugău**) datează din secolul al XVIII-lea.

Inițial, atât topitoriile, cât și exploatarile zăcămintelor de fier, au fost administrate de către Curtea de la Viena; ulterior, datorită crizei financiare din Imperiu, au fost preluate – prin cumpărare - de mai multe familii nobiliare potente, care se vor lansa în ample activități productive.

Datorită faptului că era un material scump pentru o lume rurală care trăia, adesea, la limita subzistenței, prezența fierului în gospodăriile țărănești din zona etnografică Ineu s-a limitat doar la obiectele pentru care această materie primă era de neînlocuit, respectiv la anumite unelte agricole și meșteșugărești (fierul plugului, sapa, secera, coasa, securea, barda, țăpina ș.a.).

Tangența țăranilor cu fierarii care produceau astfel de unelte era destul de rară, consumându-se doar atunci când le cumpărau; mult mai frecvente erau, în schimb, legăturile țăranilor cu cei care întrețineau respectivele unelte din fier, orice intervenție asupra lor (ascuțit, călit, reparat etc.) fiind făcută, în general, de către fierarii sătești, numiți în zonă „*covac(ș)i*”, care mai aveau ca obiecte de activitate repararea părților din fier ale atelajelor tractate de animale (car, sanie, plug), potcovirea cailor și multe altele.

Fierăritul a fost o îndeletnicire frecvent răspândită în satele aparținătoare spațiului etnografic aflat în atenția noastră, fapt menționat și de documentele vremii. Atelierele de fierărie sătești sau „*covăc(ș)iile*” din zona etnografică Ineu au continuat să funcționeze în număr destul de mare până aproape de zilele noastre - în ciuda răspândirii, pe scară largă, îndeosebi în secolul al XX-lea, a obiectelor de uz gospodăresc (din fier) de proveniență industrială - satisfăcând anumite nevoi curente ale unei gospodării țărănești (diverse reparații, „*înfierat*” roți și căruțe, potcovit etc.). Astăzi, mai sunt foarte puține, în doar câteva sate (Ignești, Buhani, Bocsig, Beliu ș.a.).

VI.6. Exploatarea și prelucrarea pietrei. Vărăritul

Deși sunt două activități distincte, în zona etnografică Ineu, exploatarea și prelucrarea pietrei și vărăritul au, totuși, ceva în comun: localitatea Moneasa și împrejurimile sale, fiind strâns legate de extracția a calcarelor marmoreene și, respectiv, a calcarelor cenușii (cunoscute popular și sub denumirea de „*pietre de var*”) de aici.

VI.7. Meșteșuguri privind prelucrarea fibrelor textile de origine vegetală

Între meșteșugurile casnice, cele privind prelucrarea fibrelor textile de origine vegetală au avut dintotdeauna în viața locuitorilor satului tradițional din zona etnografică Ineu o pondere foarte importantă datorită nevoilor de legate de confecționarea îmbrăcămintei, dar și a unor piese de uz cotidian: ștergere, saci, acoperitoare de pat etc.

Materia primă pentru practicarea acestor meșteșuguri a constituit-o, în principal, cânepa. Prelucrarea cânepii a presupus desfășurarea succesivă a mai multor etape de lucru, fiecare la timpul său și după reguli bine știute: cultivarea cânepii, topitul cânepii (la vale), melițatul fuioarelor, pieptănatul, torsul firelor, urzitul, neveditul, țesutul, albitul pânzei, croitul pieselor de trebuință.

Cânepa de vară se culegea înainte de secerișul grâului, iar cea de toamnă după seceriș. Se culegea prin smulgere și se făcea „*mănuși*” (= mănunchiuri mici, cât se cuprinde între două mâini). Zece „*mănuși*” formau o „*sarcină*” ce se lega cu „*legătoare*” de nuiele. „*Sarcinile*” erau duse la vale, la locurile unde apa era mai mare și neumbrită, numite „*topile*” sau „*zăcătoare*”. Dacă apa era caldă, topitul cânepii se făcea destul de repede, într-un interval de 7-10 zile. Când „*sarcinile*” erau topite, se scoteau de sub apă, se rupeau „*legătorile*” de nuiele, se spăla „*mănușă*” cu „*mănușă*”, apoi se întindeau la uscat, în bătaia soarelui.

Melițatul putea avea loc după câteva zile sau chiar luni. După melițat, urma trasul canurilor din fuioare și pieptănatul fuioarelor. Torsul caierului se făcea folosindu-se o „*furcă*” simplă (un băț mai lung), ornamentată cu creștături; torsul avea loc, de obicei, după încheierea strânsului recoltei până la sărbătoarea Crăciunului, iar țesutul la începutul primăverii¹.

Țesăturile de casă confecționate în zona etnografică Ineu se împart în patru mari grupe: țesături simple, alesături, cusături și împletituri.

Cel mai mult s-a utilizat procedeul țesutului „*în două ițe*”, prin care se obținea o pânză deasă, care-i sporea gama posibilităților de întrebuințare. Respectiva țesătură se mai chema și pânză țesută „*zădiește*”.

¹ Vasile Frențiu, *op. cit.*, p.154

Pânza rărită sau „*în răritură*” avea firele de urzeală mai rare decât pânza țesută „*în două ițe*”, fiind folosită pentru confecționarea unor „*dosoai*” (= ștergere de bucătărie), „*cenușere*” sau „*pernejace*”.

Foarte multe țesături se executau și în tehnica „*alesăturii*”, adică erau ornamentate prin utilizarea mai multor procedee: prin nevedit, cu *speteaza*, *în degete* (cu ața sau ghemuțul), cu *indreaua*, cu *drodul*. Motivele rezultate din aceste tehnici purtau mai multe denumiri, precum: „*învrâstit*”, „*suveișește*”, „*în spetiază*”, „*cu boți*”, „*cu chinari*”, „*cu tăieturi gi război*”, „*cu model*” ș.a.

VII. CONSTRUCȚII MONUMENTALE

VII.1. Cetăți

Cronologic vorbind, cele mai vechi construcții monumentale din zona etnografică Ineu sunt cetățile medievale ridicate aici.

Datând din timpuri străvechi, aceste construcții au fost socotite de către istorici „*așezări fortificate*”, apariția lor înscriindu-se, inițial, în așa-numitul fenomen al „*incastelării*”, ele fiind, înainte de a se transforma în fortificații cu rosturi mai complicate, aproape sigur, „*castellum*”-uri modeste, care au aparținut fie regalității maghiare, fie unor importante familii nobiliare locale sau transilvănene. Cu timpul, în funcție de importanța strategică dobândită, de posibilitățile materiale și de relațiile stăpânilor lor, arhitectura acestora a evoluat treptat, resimțindu-se și influențe de natură apuseană (italiană, mai ales), cu intenția vădită de a le transforma în fortărețe inexpugnabile în fața oricăror asedii sau atacuri potrivnice.

Cetățile ce pot fi întâlnite în zona investigată de noi sunt: **cetatea-castel de la Ineu**, **cetatea de la Dezna**, **cetatea de la Agrișu Mare**.

VII.2. Castele

Nu se poate vorbi, în zona etnografică Ineu, de castele de dimensiunile celor de pe Valea Loarei, din Spania, Scoția, Germania sau de genul celor de la noi (Bran, Peleş, Castelul Corvineștilor etc.). Cu excepția celui de la Ineu – care e, mai degrabă, o cetate medievală cu aspect de castel – restul sunt, în realitate, conace moșierești, cărora li s-a spus în limbajul local – impropriu – „*castele*”, în raport, desigur, cu locuințele modeste din jur, aflate în umbra lor.

În ordinea cronologică a construirii sau a atestării lor istorice, enumerăm următoarele castele existente în zonă: **castelul de la Beliu**, **castelul din Sebiș**, **castelul Karagheorghevici din Bocsig**, **castelul de la Mocrea**, **castelul „Oșlthaz” de la Șicula** și **castelul de la Șilindia**.

VII.3. Găbănașe

Specificul economic preponderent agricol al zonei etnografice Ineu a determinat – prin a doua jumătate a secolului al XIX-lea – construirea, în unele sate de aici, a unor hambare sau magazii speciale pentru depozitarea cerealelor, cunoscute în zonă sub numele de *găbănașe* (< magh. *gabonas* = grâнар, hambar). Astfel de construcții, cu o arhitectură destul de interesantă și de bine conservată, pot fi încă văzute la **Bocsig** și **Răpsig**, fiind și în prezent utilizate în scopul pentru care au fost clădite cu mult timp în urmă.

VII.4. Construcții hidrotehnice

Valorificarea rațională și complexă a resurselor de apă existente, a terenurilor agricole exploatate, precum și luarea de măsuri de apărare împotriva pericolului inundațiilor, au impus – și în zona etnografică Ineu – realizarea unor construcții hidrotehnice importante, atât în ceea ce privește utilitatea, cât și proporțiile lor.

Pe lângă Canalul Morilor, amintim o serie de amenajări hidrografice antropice de tipul barajelor sau acumulărilor, precum cele de la **Tauț**, **Chier**, **Cărand-Răpsig (Beliu)**, ori a canalelor, precum canalul **Beliu-Cermei-Tăut**, apariția lor modificând radical peisajul locurilor unde sunt amplasate.

VII.5. Biserici de lemn monumente istorice

Deși bisericile de lemn din zona etnografică luată în discuție n-au drept însușire caracteristică monumentalitatea, fiind mai degrabă construcții modeste dacă le raportăm la clădirile cu care ne-am obișnuit astăzi, totuși, la vremea lor, pentru comunitățile umane care le-au ridicat – cu multă trudă și jertfă – au fost realizări constructive impresionante. Considerate edificiile cele mai importante din cadrul

așezărilor rurale, erau amplasate în mijlocul lor, pe o înălțime (deal, colină) sau la răscruce de ulițe, spre a putea fi văzute de toți, având un spațiu înconjurător bine delimitat pentru procesiunile religioase, precum și un pregnant rol funerar.

Împreună cu dovezile arheologice, cu documentele istorice, cu datinile și rânduielile strămoșești, bisericile de lemn din arealul etnografic cercetat constituie – prin dăinuirea lor până astăzi – un argument puternic în favoarea permanenței noastre pe aceste meleaguri, fiind o mărturie elocventă a tenacității românilor ortodocși ardeleni care au știut, chiar și în vremuri vitrege, să-și păstreze specificul de viață, credința și limba străbună.

Unele dintre ele au fost declarate monumente istorice (**bisericile de lemn de la Groșeni și Iercoșeni**), altele (precum cele de la **Ciunțești și Urviș de Beliu**) mai așteaptă încă această recunoaștere.

Deși au stârnit interesul cercetătorilor și sunt menționate în câteva lucrări de specialitate, bisericile de lemn existente în zona etnografică Ineu sunt, totuși, puțin cunoscute publicului larg. De aceea, ele se cer a fi nu doar a fi cât mai bine protejate de dinte nemilos al vremii, ci și integrate în circuitul valoric național, precum și în circuitul turistic al zonei și al țării.

VII.6. Cimitirele cu megaligne

Din patrimoniul cultural-istoric al zonei etnografice Ineu fac parte, indiscutabil, și cimitirele. Numite în zonă și „*mormiți*”, ele vin să confirme păstrarea de-a lungul istoriei a unui cult al morților, precum și fixarea în memoria colectivă a unor practici arhaice legate de cinstirea și pomenirea înaintașilor, moartea nefiind privită cu spaimă și dispreț, ca „*un punct terminus*” al existenței terestre, ci – potrivit concepției creștine - ca un act firesc de trecere sau integrare în lumea de dincolo, cu hotare nesfârșite.

La răspântia dintre cele două lumi stau, ca semne văzute în cimitire, crucile – dăltuite cu măiestrie și migală în lemn – unele de-a dreptul impresionante nu doar prin bogăția ornamentației, ci și prin înălțimea lor considerabilă, ce trece, uneori, de 6 metri. Astfel de megaligne – „*adevărate coloane ale cerului*” - ce se remarcă prin maiestuozitatea lor și prin eleganța creștăturilor în romboendre asociate cu lobi pot fi întâlnite încă în cimitirele de la **Bocsig, Răpsig, Beliu, Aldești, Voivodeni, Groșeni** și în alte sate de pe valea Crișului Alb, amintind de spiritualitatea oamenilor de altădată.

„*Cine a văzut vreodată, bunăoară, crucile de la Bocsig (din cimitirul dinspre Ineu) – afirmă reputatul etnograf prof.univ.dr. Ioan Godea – este imposibil să nu fie purtat de gând la Coloana Infinitului a lui Brâncuși. Marele artist, al nostru și al lumii, n-a fost niciodată la Bocsig, astfel încât a susține că el s-ar fi inspirat din romboendrele și trunchiurile de piramidă dedublate ale crucilor de pe Crișul Alb ar fi absurd. Dar, tot așa de absurd, ar fi să negi că la originea Coloanei și a crucilor de lemn amintite nu este ceva comun – modul de expresie românesc*” și creștinesc, am adăuga noi, zămislit în matricea satului tradițional.

În cimitirele amintite din zona etnografică Ineu – megalignele au fost în uz până către sfârșitul anilor '60 ai secolului XX, când au început să fie înlocuite, treptat, cu cruci de ciment, fier, marmură sau granit, în funcție de posibilitățile materiale ale familiilor care le-au solicitat spre executare și montare la capătâiul celor dragi, adormiți întru nădejdea Învierii și a vieții veșnice.

VIII. PORTUL

În zona etnografică Ineu se mai păstrează până astăzi un port popular care se bucură de un larg renume în țară și peste hotare, datorită însușirilor sale cromatice și bogăției ornamentale rar întâlnite. Ca să găsim asemănări acestui port, fie și superficiale, trebuie să trecem în ținutul pădurenilor, unde descoperim aceeași masivitate ornamentală și același geometrism riguros, nu însă aceeași bogăție și diversitate de motive ornamentale.

Piese de vestimentare erau confecționate din pânză de cânepă curată, în cazul hainelor de lucru sau a hainelor de port (a celor de toate zilele), din pânză de cânepă de fuior amestecat cu fire de „*misir*” în urzeală sau cu fire de „*chinari*” (= fire mai groase, răsucite din loc în loc pe latul pânzei, pe toată lungimea pânzei în urzeală, cu „*băteală*” de bumbac curat sau o suveică bumbac și alta cânepă) sau din urzeală curată de „*misir*” cu „*băteală*” de bumbac ori amestecat, în cazul hainelor de sărbătoare.

VIII.1. Portul bărbătesc

Portul bărbătesc se compunea, în primul rând, din *izmene* largi de 5-6 lați, cu diferite cusături și forme pe partea de jos, ca de exemplu: cu „*cu tăietură*”, pe fire de diferite modele, cu „*ciurituri*”, cu ață răsucită de cânepă, cu bumbac, cu „*sălbănași*” și cu colți diferiți. Lații de pânză sunt încheiați cu „*chei*” de bumbac de diferite modele, variind între 2-5 centimetri lățime, în funcție de vârstă; la copii erau mai înguste, la cei mărișori mai late, iar la bătrâni mai înguste sau fără „*chei*”. În timp, izmenele au fost înlocuite cu diferiți pantaloni „*priceși*”.

Altă piesă componentă era apoi *cămașa* largă, încrețită sus, la gât, sub umeri, la mâneci sub „*beletuieli*” (= umeri) și la mâneci la „*pomnari*” (= manșete). „*Beletuielile*” și „*pomnarii*” sunt cu modele „*cu ață*” pe pânza cu fuior și „*cu fir*” sau „*cu tăietură*” pe pânza de bumbac cu „*chinari*”. Cele „*cu ață*” au o varietate mare de culori cu nuanțe plăcute; la cei mai bătrâni predomină negrul sau albastrul și foarte puțin sau deloc roșul; la cele „*cu fir*” predomină auriul; cele „*cu tăietură*” sunt cu bumba alb, iar în pânza cu „*chinari*” cu „*ciuritură*” de fuior.

În portul bărbaților mai intră: *pălăria* (de paie vara, de păr primăvara și toamna, iar iarna căciulă), *laibărul* (vestă fără mâneci cu flori variate și cu bumbi de metal, 5-10 rânduri de sus până jos pe aripile din față) – cu bumbi pentru feciorii și bărbații până la 30 de ani, *pieptarul* (un mic cojoc fără mâneci, încheiat lateral sub braț), *șuba* [suman de lână, țesut de șubari, cu „*șinor*” (= șnur) negru lat de 1 centimetru], *buhaiul* (purta de cei mai înstăriți) și *bunda* (purta îndeosebi de cei trecuți de 60 de ani).

Feciorii și tinerii căsătoriți purtau înainte, legată la brâu, cârpă încrețită, în picioare opinci, la lucru, cizme cu carâmbi tari să poată juca „*pinteni*” și „*bătuta*”, iar vara „*șlafe*” sau „*jumătăți*”. Aceștia se mai purtau cu părul tuns scurt și în față cu chică; mai târziu, au început să se tundă cu frizură sau „*antonește*” – tunsura lui Antonie a lui Maniuc sau Ciul Antonie, socotit de mulți localnici a fi chiar Lică Sămădăul din nuvela „*Moara cu noroc*” a lui Ioan Slavici. Bătrânii se purtau cu păr retezat la ceafă.

VIII.2. Portul femeiesc

Costumul femeilor din zona etnografică Ineau era alcătuit din: *poale*, *spătoi*, *cârpă*, *cot pe cap*, *cot după cap*, *rochie*, *cojoc*, *șubă*, *manta*, *cizme*, *opinci*, *șlafe* sau „*țapele*” (mai rar ghetete cu „*tureci*” înalți și tocuri înalte).

Poalele erau din 5-6 lați de pânză, cu „*chei*”, ca și la bărbați, încrețite la brâu și cu „*pomnată*” de care erau legate „*frâmbiile*” pentru încins sau legat. Pe partea de jos aveau „*tazle*”, colțișori cu totul deosebiți de cei ai bărbaților, „*tăietură*” și „*fodre*” (= dantele) cusute și încrețite.

Spătoiul era din aceeași pânză, fără model jos (întrucât intră înăuntru și se acoperă cu poalele, pe când cămașa la bărbați se poartă scoasă afară din izmene și are modele pe din jos). Avea mânecile frumos cusute: „*cu ață*”, „*cu fir*”, „*cu tăietură*”, „*cu sălbănași*”; la fel „*beletuielile*” și „*pomnarii*”. *Spătoaiele* „*cu fir*” sunt cu fluturi sau „*isloji*” și cu mărgel.

Cârpa din față era aleasă în război cu diferite forme și culori, adaptată la poale și spătoi cu „*fir*”, „*ață*”, „*tăietură*” etc.

Cotul din cap acoperă capul și se leagă sub bărbie la fete, iar la femei la ceafă, „*sub conci*”. Peste această „*cârpă*”, femeile se mai legau iar cu ștergar ales frumos în războiul de țesut.

Cotul după cap sau *cârpa mare* se leagă la spate cruciș, peste piept; era confecționat, de regulă, din mătase sau glod, cu „*juri*” variate, în diferite culori: roșu, verde, iar la cele mai în vârstă negrul, toate fiind cu ciucuri legați artistic în diferite modele.

Cojocelul era scurt, din blană de miel, ornamentat cu oglinzi, mărgel și cusături cu ață colorată. De-a lungul timpului, cojocelul a fost înlocuit cu un cojoc de lână mai simplu, tot cu flori, dar mai lung și mai rar.

Cizmele roșii sau maro, în funcție de vârstă, apăreau cusute cu flori diferite.

Mai înainte, femeile mai înstărite purtau *manta* strâmtă la brâu și jos mai largă, din piele de miel, astrahan, bundiță, căptușită în afară chiar cu mătasă cu flori.

Atât femeile, cât și bărbații se îmbrăcau după vârstă, anotimp și împrejurări. Astfel, în zilele de lucru se îmbrăcau în haine mai simple și mai vechi (ponosite) și se încălțau cu opinci. În duminici și sărbători purtau haine mai bune, curate, „*soponite*” (= spălate cu săpun), iar la praznicele mari cele mai

frumoase. La înmormântări se investmântau mai simplu și cu „*cârpe*” negre de jale. Fetele mari, la praznice, peste poale îmbrăcau rochie albă cu pânză rară, tul sau altă țesătură fină, străvezie, cu brâie în trei culori și „*chică*” (tot părul era împletit într-o coadă mare, pe spate; părul se ondula în „*chicuțe*”, adică în mai multe cozi împletite, care, după ce se despleteau, rămânea părul ondulat).

Mai amintim și faptul fetele nemăritate purtau la gât salbă de bani de argint cu efigia împărătesei Maria Tereza, iar pe cap coroanițe din oglinzi.

S-a presus că portul de aici își trage originea din epoca daco-getică, de la *agatârșii* așezați în părțile apusene ale Daciei, spre Pannonia, deci în părțile noastre. În vremea ocupației turcești se pare că s-a introdus „*conciul*”, precum și „*cârpele*” din mătase, cu nuanțe și culori diferite.

Din păcate, toată această comoară artistică reprezentată prin portul mai sus înfățișat zace astăzi în lăzile de zestre; doar la marile sărbători bisericești mai apar câteva femei care-l îmbracă. Tinerii, în marea lor majoritate, resping aceste straie populare, adoptând moda timpului lor.

IX. OBICEIURILE

Obiceiurile specifice zonei etnografice Ineu, adânc înrădăcinate în viața comunităților umane tradiționale de aici, manifestate uneori identic, alteori diferit de-a lungul timpului, au o origine arhaică și o frumusețe aparte, multe dintre ele conținând și comunicând chiar o poezie netăgăduit de valoroasă, fiind respectate cu sfințenie de către colectivitățile tradiționale în ansamblul lor, în grup sau individual. Din fericire, unele dintre ele se mai practică și astăzi în multe așezări rurale din zonă, în virtutea unor credințe care le motivează și la investesc cu o anumită funcție ceremonială, magico-religioasă, în cadrul activităților și evenimentelor existențial-umane.

Obiceiurile proprii spațiului etnografic cercetat de noi se împart în 3 categorii: **obiceiuri calendaristice**, **obiceiuri aparținătoare ciclului muncii** și **obiceiuri familiare legate de ciclul vieții**.

Obiceiurile calendaristice se referă la: **obiceiuri de iarnă**, **obiceiuri de primăvară**, **obiceiurile de vară** și **obiceiuri de toamnă**.

În categoria **obiceiurilor de iarnă** intră:

- **obiceiuri de Crăciun (colindatul, mersul cu „steaua”, călușarii și dubașii);**
- **obiceiuri de Anul Nou (mersul cu Sorcova, „capra”);**
- **obiceiuri de Bobotează.**

Obiceiurile de primăvară vizează: sărbătoarea Sfântului Teodor (26 februarie), Postul Paștilor, Duminica Floriilor, Săptămâna Mare, Ziua Paștilor, Duminica Tomii („*Paștile morților*”), sărbătoarea Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe (21 aprilie) și a Sfinților Împărați Constantin și Elena (21 mai).

Obiceiurile de vară au în vedere îndeosebi prăznuirea a patru mari sărbători creștine: Ispasul, Rusaliile, Sânzienele și Schimbarea la Față.

Din șirul **obiceiurilor de toamnă** amintim doar cele generate de sărbătorile Sâmedrului (26 octombrie) și a Sfântului Indrei (30 noiembrie).

Obiceiurile aparținătoare ciclului muncii au însoțit activități precum: săpatul porumbului, coptul pâinii, prepararea magiunului, clesul strugurilor ș.a.

În ceea ce privește **obiceiurile familiare**, distingem, în special, cele **legate de ciclul vieții**, respectiv de **naștere**, **nuntă** și **înmormântare**, cele trei momente cardinale din viața familiei și a membrilor ei.

CONCLUZII

Fără a avea pretenția exhaustivității și fiind pe deplin perfectibil, demersul nostru științific a dorit să releve succint – „*într-o organică împletire a sincronului cu diacronicul*” – principalele realități etnoculturale din zona etnografică Ineu, o zonă pe cât de frumoasă, pe atât de interesantă pentru cercetătorul preocupat de inedit, de trecut, de memoria locurilor și a locuitorilor lor, de talentul, sensibilitatea și creativitatea tuturor celor care – din adâncul istoriei și până astăzi – au zămislit pentru ei și pentru posteritate fapte de cultură materială și spirituală demne de a fi consemnate spre o cât mai bună cunoaștere a lor.

Nu doar sub aspect etnografic, ci și geografico-istoric, această zonă este una dintre cele mai reprezentative pentru județul Arad – și, implicit, pentru partea de vest a țării -, formând o unitate teritorială complexă, în care cadrul natural a constituit atât „*templul*” comunităților rurale de aici, cât și „*teatrul de operațiuni*” pentru diverse evenimente istorice cu caracter local sau național, influențând, deopotrivă, și modul tradițional de viață al locuitorilor arealului la care ne referim.

Locuirea din timpuri străvechi a acestui areal a asigurat o permanentă și progresivă acțiune de cristalizare, umanizare și culturalizare a realităților lui concrete, în funcție de specificul și nevoile timpurilor respective. Lumea rurală din zona etnografică Ineu este, pe de o parte, o lume dinamică, care pulsează de viață, fiind preocupată de muncă, de asigurarea existenței zilnice, de o soartă mai bună, de socializare, de frumos și peren, iar, pe de altă parte, se evidențiază ca o lume marcată de profunde sensibilități religioase, încrâncenată uneori și – în același timp – calmă și împăcată cu sine, asistând neputincioasă la curgerea neostoită a vremii.

Această lume, deși se situează între limitele unei societăți tradiționale, cu importantate componente arhaice, nu are, totuși, forța să reziste – sau nu vrea să o facă – unor presiuni exterioare de modernizare venite din partea marilor imperii care au stăpânit zona. Evident, respectivele presiuni aculturante n-au fost lipsite de urmări. Civilizațiile străine care s-au perindat, de-a lungul veacurilor, în zonă (otomană, austriacă, austro-ungară) s-au suprapus, în chip fericit, peste cea autohtonă, românească, lăsând urme vizibile, conturate în anumite caracteristici ce pot fi întâlnite de la tipologia așezărilor până la port și obiceiuri. Amintim, de pildă, „*revoluția*” arhitecturală a satelor - derulată începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și dictată de rațiuni socio-economico-politice ale Curții din Viena – care a însemnat nu doar o „*tragere la linie*” a satelor cu gospodării răsfirate din zona etnografică Ineu (ca, de altfel, de peste tot din Transilvania, Banat și Oltenia) sau o „*scoatere a lor din hățișuri*”, cum o numesc documentele vremii, ci și o „*modernizare*” a acestor așezări rurale, în sensul încadrării lor într-un anumit plan prestabilit și trasat în teren, cu o geometrie liniară, dreptunghiulară, patrată și poligonală; cât de viabilă a fost o astfel de măsură reiese și din faptul că, deși în timpul perioadei comuniste din a doua jumătate a secolului al XX-lea unele vetre de sat au cunoscut transformări profunde (mai ales în ceea ce privește perimetrul așa-numitului „*centru civic*”), trama stradală a satelor a rămas, cu foarte puține excepții, în mare parte aceeași de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Un alt exemplu referitor la contactul dintre civilizațiile mai sus-amintite îl constituie, bunăoară, portul popular din părțile Ineului; deschiderile largi către lumea sudului balcanic – și, mai ales, către cea a Orientului - au contribuit la îmbogățirea repertoriului ornamental al portului popular din zonă – creație a unei comunități românești puternice, mândră de forța sa economică și spirituală – cu motive de vastă circulație, care i-au conferit frumusețe și originalitate sporite.

În ciuda acestor imixțiuni din afară în modul de existență al locuitorilor zonei etnografice Ineu, e greu de cuantificat cât din viața lumii rurale aparținătoare zonei stă sub semnul modernului și cât sub cel al tradiționalului. Un argument în acest sens avem, spre exemplu, faptul că agricultura a rămas până în zilele noastre ocupația principală, în unele locuri ea făcându-se – inclusiv astăzi – cu un instrumentar mai degrabă rudimentar decât modern, deși modernismul a pătruns demult în acest domeniu de activitate; la fel stau lucrurile și în cazul unora dintre îndeletnicirile secundare ori a meșteșugurilor tradiționale întâlnite în zonă.

Practicarea pe scară largă a agriculturii, creșterea animalelor, cultivarea viței-de-vie, precum și a unor activități complementare menite a spori sursele de hrană sau de venit, corelată cu dezvoltarea diverselor meșteșuguri tradiționale vor constitui principalele ramuri ale economiei rurale din zonă, un rol deosebit de important avându-l în cadrul acestei economii „*Canalul Morilor*”, cadrul natural propice, hărnicia locuitorilor, dar și înființarea de industrii țărănești rentabile. Însemnată a fost, totodată, și contribuția câtorva întreprinderi domeniiale cu caracter manufacturier (manufactura de sticlă de la Beliu, topitoriile de fier de la Moneasa, Zugău și Sebiș) la punerea în valoare a resurselor locale, la formarea unei mentalități economice și a unor deprinderi comerciale de către populația din zonă. Din păcate, după ce au fost vreme îndelungată „*pilonii*” vieții economice țărănești de aici, cu timpul, pe măsură ce procesul de industrializare s-a accentuat, multe dintre aceste îndeletniciri și-au pierdut treptat din

importanța avută, pentru ca în zilele noastre, odată cu moartea ultimilor lor practicanți, ele să ajungă doar amintiri rămase în memoria locului.

În altă ordine de idei, pe lângă pragmatismul merit să-i asigure sprijinul existențial, lumea rurală din zona etnografică Ineu nu a neglijat nicio clipă, în mentalitatea ei, registrul spiritual, legătura cu divinitatea sau cu alte forțe supranaturale (personificări ale binelui, ale răului ori sinteze ale acestora) considerate responsabile de bunul sau răul mers al lucrurilor în sânul comunității tradiționale. Crezând cu tărie în influența pe care spiritualul o are asupra materialului, locuitorii zonei și-au fixat calendarul vieții și al muncii în raport cu sărbătorile creștine, asociindu-le cu numeroase obiceiuri sau practici magico-religioase (individuale sau colective) menite a atrage binele și a îndepărta răul din zonă, din perimetrul așezărilor sau al gospodăriilor. S-au născut, astfel, o serie de ceremonii, ritualuri, tradiții, creații folclorice, superstiții etc., intrate în conștiința colectivă și respectate cu sfințenie de către membrii comunităților rurale circumscrise zonei, multe dintre ele perpetuându-se până în zilele noastre, pe fondul unei moșteniri spirituale precreștine suprapusă peste doctrina creștină, fără, însă, a o diminua sau a o perverti în vreun fel.

Ortodocși în marea lor majoritate și irenici cu cei de alte confesiuni, românii din zona etnografică Ineu și-au păstrat credința, împotriva tuturor adversităților și a acțiunilor prozelitiste la care au fost supuși în decursul veacurilor, grupându-se în jurul Bisericii lor, pe care au considerat-o nu doar vatră de credință dreptmăritoare, limbă și cultură românească, ci și simbol identitar și civilizator. Mărturie în această privință dau îndeosebi locașurile de cult din lemn înălțate de către credincioșii din zonă, unele dintre ele putând fi socotite adevărate monumente de arhitectură populară românească, ce străjuiesc și binecuvintează zona cu prezența lor.

Pe lângă bisericile din lemn, zona etnografică Ineu se mai poate mândri cu construcții monumentale (cetăți, castele, amenajări hidrotehnice, gâbănașe etc.), precum și cu cimitire cu megaligne, care-i conferă un plus frumusețe, specificitate și notorietate. Prin intermediul acestei teze de doctorat, ele au fost aduse de noi în circuitul științific, ca elemente de noutate și de interes deopotrivă.

Toate aceste aspecte – trecute aici sumar în revistă, sub forma unor concluzii (considerații) finale - s-au dorit a fi surprinse în paginile lucrării de față într-o manieră științifică și atrăgătoare, respectând adevărul istoric, realitățile etnoculturale, .

Indiscutabil, zestrea etnografică a zonei Ineu este una apreciabilă, necesitând, desigur, o sondare mult mai adâncă și o prezentare mult mai amplă decât cea pe care a realizat-o cercetarea noastră. Fiind, așadar, departe de a fi epuizată, această zestre se cuvine a fi și mai mult cunoscută și valorificată în cadrul unor cercetări ulterioare, pentru care nădăjduim că strădania noastră - materializată în lucrarea de față - va servi ca un instrument de lucru util și ca o contribuție însemnată.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Andron, I.G., *Pomicultura, viticultura și valorificarea fructelor în Țara Oașului*, în *Museum. Studii și comunicări de istorie și etnografie*, Golești, 1980.

Ardelean, Cristiana Cornelia, *Contribuții monografice privind istoria Școlii din Bocsig (jud. Arad)*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2010.

Ardelean, Florin-Iustin-Flavius, *Biserici de lemn de odinioară din zona etnografică Ineu (județul Arad). Secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *Lucrările Sesiunii Naționale a Doctoranzilor în istorie (ediția I) Oradea, 22-23 mai 2009*, (coordonatori: Mihai D. Drecin, Ioan Horga, Barbu Ștefănescu), Oradea, Editura Universității din Oradea, 2009.

Baba, Teodor, *Istoria vieții bisericesti a românilor din Țara Zarandului. Zona Ineu – Buteni*, (Teză de licență), mss., Sibiu, 1978.

Belean, Ioana, *Rafila Găluț și misterul stigmatelor*, în *Nota 10*, Bocsig, anul I, 2007, nr.1 (martie).

Bobeica, Ovidiu Puiu, *Activitatea muzical-bisericască din localitatea Răpsig*, (Teză de licență), Arad, 2003.

Bodea, Cornelia C., *Cetatea Deznei de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, în *Hotarul*, Arad, anul IV, 1937, nr.2 (februarie).

Bunaciu, Florica, *Pelerinajul a dovedit că „la Bocsig greco-catolicii și ortodocșii trăiesc un veritabil ecumenism”*, în *Glasul Aradului*, Arad, anul III, 2009, nr.586, 9 noiembrie 2009.

Idem, *O salbă de pușcării își datorează existența Canalului Morilor*, în *Glasul Aradului*, Arad, anul III, 2009, nr.520, 21 august 2009.

Butură, Valeriu, *Contribuții la studiul instalațiilor tehnice țărănești din Munții Apuseni*, în *Revista de etnografie și folclor*, București, nr.6, 1964.

Idem, *Pivele de ulei din Transilvania*, în *Revista Muzeelor*, București, nr.2, 1965.

Chiș, Doina, *Cetatea Ineu*, în *Pagini ineuane*, (coordonatori: Ioan Leucuța, Doina Chiș), Oradea, Editura Grafnet, 2007.

Ciocan, Aurica, *Valoarea potențialului geografic din zona Șicula*, (Lucrare metodică-științifică pentru obținerea gradului didactic I în învățământ), mss., Cluj-Napoca, 1987.

Codău, Ioan, *Șicula – grai și poezie*, Arad, Editura Carmel Print, 2009.

Colta, Elena Rodica, *Petrecerile de femei – reminiscențe ale unor vechi mistere ale bătrânei Europe*, în *Izvorul. Revistă de etnografie și folclor*, Gyula, Editura Noi, 2006.

Constantinescu, G., *Povestea cristalului de Beliu*, în *Jurnalul arădean*, Arad, anul XI, 2005, nr.436.

Coste, Ioan, Ioan Godea, *Lunca Teuzului – Mocirla. Pagini monografice*, București, Editura Litera, 1990.

Idem, Liana Coste, *Considerații geobotanice asupra speciei „Prunus spinosa” în două tipuri de stațiuni din vestul României*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972.

Covaci, Veronica, *Manufactura de sticlă din Beliu în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în Crisia*, Oradea, 1973, nr.3.

Idem, *Manufactura de sticlă din Beliu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Crisia*, Oradea, 1976, nr.6.

Dumescu, F., *Canalul Morilor, o veche construcție hidrotehnică din bazinul hidrografic al Crișului Alb*, în *Hidrotehnica*, București, Consiliul Național al Apelor, vol.30, 1985, nr.7.

Idem, *Despre apa plată, cu referire la o nouă sursă din Munții Codru-Moma*, în *Hidrotehnica*, București, Consiliul Național al Apelor, vol.35, 1988, nr.10.

Idem, M. Plașin, *Comportarea în exploatare a barajului Tauț, de pe râul Cigher*, în *Hidrotehnica*, București, Consiliul Național al Apelor, vol.33, 1988, nr.14.

Feier, Adrian, *Studiul unor soiuri și biotopuri locale de viță de vie din zona viticolă Mocre –Ineu, Podgoria Miniș-Măderat*, (Lucrare de licență), mss., Timișoara, 2005.

Feier, Elena, *Din folclorul ineuane*, în *Pagini ineuane*, Oradea, Editura Grafnet, 2007.

Filip, Vasile, *Un vechi meșteșug la Beliu*, în *Adevărul de Arad*, Arad, anul XIII, 2001, nr.3266.

Frențiu, Vasile, *Monografia comunei Bocsig*, mss., 1976.

Gănescu, Mihail, *Condițiile fizico-geografice*, în *Pagini ineuane*, Oradea, Editura Grafnet, 2007.

Glück, Eugen, *Contribuții cu privire la istoricul cetății de la Ineu*, în *Ziridava*, Arad, 1981, nr.13.

Godea, Ioan, *„Revoluția” arhitecturii satului în secolul al XVIII-lea în Transilvania*, mass.

Idem, *Monografia comunei Bârsa*, Arad, Editura Guttenberg, 2011.

Idem, *Canalul Morilor din județul Arad, lucrare hidrotehnică de mare amploare din secolul al XIX-lea*, în *Istorie. Economie. Politică*, (coordonatori: Ioan Zainea, Gabriel Moisa), Oradea, Editura Universității din Oradea, 2009.

Idem, *Meșteșugul lădăritului în satele din Valea Teuzului (județul Arad)*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971-1973*, Cluj, 1973.

Idem, *Bârsa – comună din Țara Zărandului (monografie)*, Arad, Editura Mirador, 2012.

Idem, Emil Lăzureanu, *Beliu – un vechi centru meșteșugăresc*, în *Flacăra Roșie*, Arad, nr.212, 1970, 26 iulie 1970.

Greuceanu, Eugen, *Documente din secolul al XVIII-lea privind Eparhia Aradului*, în *Altarul Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, serie nouă, anul I (XL), 1990, nr.5-6.

Horga, Romanița Diana, *Monografia Parohiei Dezna*, (Teză de licență), mss., Oradea, 1997.

Ilea, Ana, *Documente medievale despre morile de scânduri din Țara Crișurilor, în Biharea, Oradea*, 1975, nr.3.

Idem, Gheorghe Mudura, Veronica Covaci, *Conscrierea domeniului Beiuș la anul 1721, în Crisia, Oradea*, 1980, nr.10.

Irimie, Cornel, *Tipuri de instalații tehnice populare în zonele sudice ale Hunedoarei, în Acta Musei Devensis-Sargetia*, tom V, 1968.

Kovach, Geza, *Țărăimea arădeană în perioada Reglării Urbariale din 1771-1786, în Ziridava, Arad*, 1977, nr.8.

Lanevschi, Gheorghe, *Repertoriul cetăților medievale din județul Arad (I-III), în Ziridava, Arad*, 1978, nr.10.

Lăzureanu, Emil, *Tradiția meșteșugului sticlăriei în districtul Beliului, în Lumina, Oradea, anul II*, 1991, nr.7-8.

Lungescu, Olivia, Ioan Godea, *Morile de apă de pe Valea Roșiei, în Cibinum, Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1969-1973, 1974*.

Manea, George, *Date documentare despre viticultura din părțile Aradului, în Ziridava, Arad*, 1976, nr.6.

Idem, *Aspecte ale organizării viticultorilor din Podgoria Aradului la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Ziridava, Arad*, 1987, nr.15-16.

Idem, *Inventarul viticol din Podgoria Aradului, în Ziridava, Arad*, 1982, nr.14.

Idem, *Sisteme de vânătoare țărănești din județul Arad, în Ziridava, Arad*, 1976, nr.6.

Idem, *Centrul de lădărit Hășmaș, în Flacăra Roșie, Arad*, 10 iunie 1972.

Marki, Sandor, *Dezna es videke (Dezna și împrejurimile ei), în Foldrajzi kozlennyek, Arad*, 1887, nr.15.

Măgulean, Maria, *Monografia localității Hășmaș, mss., 1977*.

Măhăra, Gheorghe, *Aspecte morfohidrografice ale bazinului Teuz, în Lucrări științifice, seria Geografie, Oradea*, 1973.

Medeleanu, Horia, *Un monument readus la viață. Biserica de lemn din Groșeni, în Aradul cultural, Arad*, 2001, iunie.

Idem, *Considerații estetice și istorice asupra portului popular din Ineu, în Ziridava, Arad*, 1979, nr.11.

Meșteri populari din județul Arad, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2009.

Mihulin, Augustin, *Cronica bisericii parohiale ortodoxe române din comuna Sebiș, mss., 1907*.

Mirescu, Marius, *Satele de pe Valea Crișului Alb în secolele XIII-XVIII, (Lucrare pentru obținerea gradului didactic I în învățământ), mss., Oradea*, 2011.

Mironescu, Nicolae, Constantin Iliescu, *Cu privire la inventarul viticol tradițional, în Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor. Etnografie și artă populară, București*, 1969.

Morariu, Radu Ioan, *Șicula. Monografie etnografică, (Lucrare de licență), mss., Oradea*, 2005.

Idem, *Crucile de lemn de la Bocsig, în Glasul Aradului, Arad, anul III, 2009, nr.503, 3 august 2009*.

Munteanu, Vitalie, *Sebișul – o veche vatră de olari, în Flacăra Roșie, Arad*, 1978, nr.178, 15 iunie 1978.

Nicodin, Ioan Octavian, Floare Crainic, Doina Nedea, Radu Jenescu, Ioan Nagy, Doru Miclăuș, *Monografia Grupului Școlar „Sava Brancovici” Ineu, (ediția a II-a), Arad, Tipografia Promun*, 2006.

Oarcea, Felicia-Aneta, Spiridon Groza, *Moneasa. Monografie istorică, Arad, Editura Guttenberg Univer*, 2007.

Oprea, Gheorghe, *Monografia Ineului, (Teză de licență), mss., Sibiu*, 1981.

Opreanu, S., *Adunările românești de tip adunat din Țara Crișurilor și Banat, în Revista Geografică, București, tom I-IV*, 1945.

Peretsényi, Nagy László, *Arad városának jelenvaló állapotjáról készült foglalatós ösmertetés (Prezentare detaliată a situației actuale a orașului Arad), în Tudományos Gyűjtemény, Pesta, I*, 1821.

Popa, Radu, *Vechile biserici de zid din Eparhia Aradului*, în vol. *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă*, Arad, Editura Episcopiei ortodoxe române a Aradului, 1989.

Rada, Vasile V., *Rădești – județul Arad – o așezare milenară*, Arad, Editura Mirador, 2010.

Rădulescu Zonner, Șerban, *Diplomația europeană și lupta pentru neatârnaire a lui Mihnea III*, în *Magazin istoric*, București, anul III, 1968, nr.7-8.

Sasu, Aurel, *Contribuții la cercetarea și cunoașterea porților țărănești din jud. Arad*, în *Ziridava*, Arad, 1980, nr.12.

Idem, *Contribuții la cercetarea și cunoașterea unor vechi centre de ceramică din jud. Arad*, în *Ziridava*, Arad, 1981, nr.13.

Idem, *Colecția de etnografie și artă populară a Muzeului Județean Arad*, în *Ziridava*, 1978, nr.10.

Sinaci, Doru, Pavel Vesa, *Satul Botfei, comuna Hășmaș. Contribuții monografice*, Arad, 2009.

Sorban, Kornel, *Monografia orașului Ineu*, Oradea, 1938.

Stășac, Marcu, *Specificul etnografic al gospodăriilor rurale din Câmpia Crișurilor*, în *Istorie, etnologie, artă. Studii în onoarea lui Ioan Godea*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2009.

Șandru, Miron, *Monografia localității Șicula, județul Arad*, (Teză de licență), mss., Cluj-Napoca, 1977.

Timbus, Mircea, *Vechi preocupări privind organizarea viticulturii în Sebiș, județul Arad*, în *Ziridava*, Arad, 1996, nr.19-20.

Tripa, Pavel, *Trecutul orașului Ineu și al cetății Ienopole*, Deva, Editura Emia, 2007.

Tuleu, Ioan, *Cetatea Ineului, confruntarea cu trecutul*, în *Măsura*, Arad, anul I, 2009, nr.32.

Vancea, Viorel, *Influența factorului uman privind modificarea rețelei hidrografice în bazinul mijlociu și inferior al Crișului Alb*, în *Lucrări științifice*, seria A, vol. II, Oradea, 1968.

Vrasgyak, Iuliu, *Depresiunea Dezna-Buhani*, (Teză de licență), mss., Cluj-Napoca, 1971.

Vesa, Pavel, *Un document de la mijlocul secolului al XVIII-lea despre viața ecleziastică din părțile arădene. Conscripția episcopului Sinesie Jivanovici*, în *Aradul cultural*, Arad, 1999, decembrie.

Zderciuc, Boris, Natalia Marcu, *Interioare de locuință țărănească din zona Ineului (jud. Arad)*, în *Studii și cercetări*, București, Muzeul Satului, 1970.